

GIDS

voor Goede Praktijken

Leidraad voor het houden van en de omgang met paarden

Inhoud

1	Inleiding	3
2	Adviezen voor paardenhouders	6
	Verder lezen	7
3	De intrinsieke waarde van het paard	8
4	Goede voeding	10
	Uitgangspunten voor GOEDE VOEDING van paarden	10
	Uitwerking adviezen voor de GOEDE VOEDING van paarden	10
	Achtergronden van de GOEDE VOEDING van paarden	10
	Verder lezen	14
5	Goede omgeving	16
	Uitgangspunten voor de GOEDE OMGEVING van paarden	16
	Uitwerking adviezen voor de GOEDE OMGEVING van paarden	16
	Achtergronden voor de GOEDE OMGEVING van paarden	17
	Verder lezen	22
6	Goede gezondheid	24
	Uitgangspunten voor de GOEDE GEZONDHEID van paarden	24
	Uitwerking adviezen voor de GOEDE GEZONDHEID van paarden	24
	Achtergrond van de GOEDE GEZONDHEID van paarden	25
	Verder lezen	30
7	Natuurlijk gedrag	32
	Uitgangspunten voor het NATUURLIJK GEDRAG van paarden	32
	Uitwerking adviezen voor het NATUURLIJK GEDRAG van paarden	32
	Achtergrond van het NATUURLIJK GEDRAG van paarden	33
	Verder lezen	35
8	Positieve emotionele toestand van het paard	36
9	Verankering	38
	Wettelijk kader	38
	Verankering in kwaliteitssystemen en reglementen	39
Bijlage 1	Toelichting afkortingen	40

1 Inleiding

De Gids voor Goede Praktijken (GvGP) beschrijft wat idealiter nodig is om het welzijn en de gezondheid van paarden te waarborgen. Binnen de paardensector is de afgelopen jaren een duidelijke verschuiving zichtbaar in hoe wij naar paardenwelzijn kijken. Onze inzichten en overtuigingen zijn verdiept en verbreed: welzijn gaat niet alleen over het voorkomen van negatieve ervaringen, maar ook over het actief bevorderen van positieve ervaringen voor het paard.

Deze veranderde visie – geworteld in praktijkervaring én onderbouwd door wetenschappelijke kennis – was voor ons als sector aanleiding om de GvGP te herzien. We blijven daarmee streven naar een hoog niveau van zorg en respect voor het paard.

Bij de totstandkoming van deze vernieuwde GvGP in 2025 zijn uiteenlopende experts en stakeholders betrokken, waaronder de Dierenbescherming, Dier&Recht, de NVWA, het ministerie van LNV en deskundigen op het gebied van gezondheid, gedrag en voeding van paarden. Wij zijn allen die hebben bijgedragen aan de GvGP die nu voor u ligt bijzonder erkentelijk.

In deze herziene versie van de GvGP ligt de focus op de belangrijkste principes voor paardenwelzijn en -gezondheid. Daarmee bieden we eigenaren, houders en professionals praktische handvatten om het welzijn van paarden in de praktijk verder te versterken.

Naleving

De Sectorraad Paarden (SRP) is het centrale overlegorgaan van de Nederlandse paardensector. In de SRP zijn vrijwel alle landelijke paardenorganisaties vertegenwoordigd. Samen behartigen zij de belangen van de sector richting overheid, politiek en andere relevante partijen.

De SRP fungeert als aanspreekpunt namens de gehele paardensector en streeft ernaar om met één stem te spreken over onderwerpen die de sector als geheel aangaan, zoals dierenwelzijn, diergezondheid, regelgeving, duurzaamheid en innovatie.

De bij de SRP aangesloten organisaties spannen zich in om, binnen hun mogelijkheden, het paardenwelzijn te bevorderen. Niet alleen door de eigen leden te informeren en naleving van de GvGP te bevorderen, maar ook door te proberen iedere paardenhouder in Nederland te bereiken. Daarbij werkt de SRP actief samen met andere organisaties die hieraan een bijdrage kunnen leveren. Naast de herziene GvGP zullen over de belangrijkste thema's publieksartikelen worden geschreven met daarin een uitgebreide toelichting hoe een paardenhouder moet handelen om een goede gezondheid en welzijn voor zijn paarden te waarborgen.

De GvGP is voor alle paardenhouders digitaal beschikbaar op de website van de SRP. In diverse hoofdstukken worden adviezen gegeven omtrent paardenwelzijn en -gezondheid die als hulpmiddel dienen voor elke paardenhouder. Naleving is essentieel om welzijn en gezondheid van paarden te borgen. De GvGP is of wordt verankerd in de reglementen van sport- en fokkerijorganisaties en in diverse kwaliteitssystemen. De gids geeft ook verdere invulling aan de bestaande wettelijke kaders voor paardenwelzijn.

Gezond verstand

De SRP is van mening dat alle betrokkenen bij paarden (zoals paardenhouders, eigenaren, verzorgers, instructeurs maar ook sportbeoefenaren) verantwoordelijk zijn voor het welzijn en de gezondheid van een paard. Goede voorlichting over welke natuurlijke

Een paard verkeert in een staat van welzijn wanneer het dier in staat is zich aan zijn levensomstandigheden aan te passen en daarmee een toestand kan bereiken die het dier als positief ervaart.

gedragingen en behoeften van een paard bijdragen aan positief paardenwelzijn - zoals sociaal contact met andere paarden, voldoende beschikbaarheid van kwalitatief goed ruwvoer en dagelijkse beweging - is hierbij essentieel. De belangrijkste invloeden op het welzijn en de gezondheid van het paard zijn de zorg en het management door de paardenhouder/verzorger/eigenaar. Alle paardenhouders/verzorgers/eigenaren moeten zich bewust zijn van de welzijnsbehoeften en de gezondheidseisen van hun paarden. Daarnaast dienen zij in staat te zijn om in alle voorzienbare omstandigheden deze zorg te kunnen dragen. De GvGP is daarbij een belangrijke bron van informatie. Bij het opstellen van de adviezen is uitgegaan van de 'beste situatie voor het gemiddelde paard'. Deze adviezen zijn dus een belangrijk hulpmiddel, maar ieder paard en elke situatie is anders en dus dienen de adviezen met 'gezond verstand' te worden geïnterpreteerd. Zo zijn adviezen voor sociaal contact bijvoorbeeld lang niet altijd toepasbaar bij hengsten en dient het advies over onbeperkt ruwvoer zorgvuldig te worden toegepast bij paarden en pony's die dreigen te dik te worden; belangrijk is om in ieder individueel geval te beoordelen

wat het beste is voor het welzijn van het betreffende paard. Bij twijfels of vragen is het advies om een deskundige (bijvoorbeeld de dierenarts) in te schakelen. Ook hebben erfbetreders (hoefsmeden, dierenartsen, gebitsverzorgers etc.) en toezichhouders (juryleden, stewards) de morele plicht om bij te dragen aan het positieve welzijn van de paarden die zij tijdens de uitoefening van hun werkzaamheden tegenkomen. Bij het samenstellen van de adviezen is uitgegaan van paarden die langere tijd op een locatie gehuisvest staan. Tijdelijk verblijf op bijvoorbeeld een dierenkliniek, revalidatiecentrum, concours, quarantainestal, hengstenstation et cetera vraagt vaak om tijdelijke aanpassingen.

Een paard is een paard

Met de veelzeggende zin 'Een paard is een paard' wordt tot uitdrukking gebracht dat alle specifieke kenmerken en eigenschappen van paarden de basis vormen van de adviezen en de uitwerking daarvan. De rode draad daarbij is de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier: het paard is een wezen met gevoel dat plezier en pijn kan ervaren.

Figuur 1: De zes leidende principes voor dierwaardigheid (RDA, 'Dierwaardige Veehouderij', 2021)

Om eenduidig het begrip 'welzijn' te interpreteren is de definitie voor welzijn gedefinieerd als:

'Een paard verkeert in een staat van welzijn wanneer het dier in staat is zich aan zijn levensomstandigheden aan te passen en daarmee een toestand kan bereiken die het dier als positief ervaart.'

Bovengenoemde definitie van welzijn is grotendeels gebaseerd op de vijf domeinen van Mellor (1996). De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) heeft deze vijf domeinen aangevuld met een zesde punt, dat zij als eerste noemen in hun zes leidende principes voor dierwaardigheid (RDA, 'Dierwaardige Veehouderij', 2021):

- 1 Erkenning van de intrinsieke waarde en de integriteit van het dier
- 2 Goede voeding;
- 3 Goede omgeving;
- 4 Goede gezondheid;
- 5 Natuurlijk gedrag;
- 6 Positieve emotionele toestand.

In deze GvGP wordt ook gesteld dat de erkenning van de intrinsieke waarde en de integriteit van het paard altijd het uitgangspunt moet zijn bij het houden van en de omgang met paarden. De intrinsieke waarde van een paard verwijst naar een eigenwaarde die losstaat van het nut dat een paard voor de mens kan hebben. Respect voor deze eigenwaarde betekent dat belangen

van paarden worden meegewogen bij het nemen van beslissingen. Concreet betekent dat dat menselijk ingrijpen bij het paard of zijn leefomgeving niet mag leiden tot structurele of substantiële aantasting van dierwelzijn, diergezondheid en integriteit van het paard. Als het paard in staat is te reageren op de veranderende sociale en fysieke omgeving kan het dier een toestand bereiken die het als overwegend positief ervaart. Om een positieve emotionele toestand van het paard te bereiken, dient te worden voldaan aan de principes omtrent goede voeding, goede omgeving, goede gezondheid en natuurlijk gedrag, met inachtneming de erkenning van de intrinsieke waarde en integriteit van het paard.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 worden de adviezen benoemd. In hoofdstuk 4 tot en met 7 wordt gestart met de uitgangspunten van de betreffende adviezen, waarna deze nader zijn uitgewerkt. Tot slot wordt per hoofdstuk achtergrondinformatie gegeven over het betreffende onderwerp, en volgt er een lijst met diverse bronnen en verdieplingsliteratuur die de lezer kan raadplegen voor meer informatie.

Het tussenliggende hoofdstuk 3 beschrijft de erkenning van de intrinsieke waarde van het paard. Hoofdstuk 8 gaat in op het bereiken van een positieve emotionele toestand. Tot slot wordt in hoofdstuk 9 de verankering van deze gids beschreven.

2 Adviezen voor paardenhouders

Alle aangesloten partijen van de SRP gebruiken de genoemde adviezen in deze GvGP als leidraad in de praktijk en in de communicatie over paardenwelzijn naar hun achterban. Per advies is aangegeven in welk hoofdstuk de uitwerking is terug te vinden. De adviezen voor paardenhouders zijn de volgende:

GOEDE VOEDING (uitgewerkt in hoofdstuk 4)

Passende voeding wordt afgestemd op het individuele dier. Dat wil zeggen: voldoende voeding van geschikte kwaliteit, rekening houdend met het ras, het gebruiksdoel en de voedingstoestand van het paard.

- Vrije toegang tot voldoende schoon drinkwater.
- Voldoende ruwvoer is de basis van een passend rantsoen ten behoeve van gezondheid en natuurlijk gedrag.
- Tenminste driemaal daags ruwvoer aanbieden, tenzij er sprake is van continu beschikbaar ruwvoer of van weiden in een wei met voldoende gras. Krachtvoer wordt pas ná het ruwvoer aangeboden.
- Het advies is dat paarden idealiter niet langer dan 4, maar nooit langer dan maximaal 6 uur geen toegang tot kwalitatief geschikt ruwvoer hebben.

GOEDE OMGEVING (uitgewerkt in hoofdstuk 5)

Stallen en weilanden zijn deugdelijk en veilig voor paarden. In de stallen zijn geen uitsteeksels of andere zaken waaraan een paard zich zou kunnen verwonden; de omheining van weilanden moet geschikt zijn voor paarden.

- Gebruik geen prikkeldraad bij de afrastering van paardenweiden.
- Er is voor paarden die dag en nacht buiten verblijven beschutting aanwezig.

Voldoende ruimte

Europees advies² stelt dat bij nieuwbouw het vloeroppervlak van een box minimaal 2x de stokmaat van het paard in het kwadraat zou moeten zijn. Het paard moet zich gemakkelijk kunnen omdraaien (smalle zijde moet daarom tenminste 1,5 x de stokmaat zijn).

- Bij een nieuwbouwproject is het wenselijk dat de nieuwe stallen voor hoogdrachtige paarden minstens een boxoppervlakte hebben van 20 m² en voor hoogdrachtige pony's 15 m².
- Boxen zijn zo gebouwd dat het paard overzicht heeft over zijn omgeving. Alle paarden op een bedrijf kunnen, als zij dat willen, te allen tijde tenminste een ander paard zien en iedere box dient in elk geval aan één zijde van de box tralies te hebben of open te zijn.
- In groepshuisvesting moet er in ieder geval zo veel ruimte zijn dat alle paarden kunnen liggen en voldoende (ruw)voer kunnen opnemen.
- Een weiland of paddock moet zo groot zijn dat paarden elkaar kunnen ontwijken (zie ook hoofdstuk 7 Natuurlijk gedrag).

Comfortabel stalklimaat: gehouden paarden moeten gehouden worden in een stal met voldoende licht en frisse lucht.

Voldoende beweging: Het uitgangspunt is dat paarden in individuele huisvesting dagelijks minimaal 4 uur (vrije) beweging buiten de box krijgen, tenzij dit niet mogelijk is door specifieke omstandigheden zoals een gezondheidsprobleem of extreme weersomstandigheden. Van deze beweging is tenminste een half uur volledig vrij.

Veilig transport: Het transport van paarden dient op een veilige en verantwoorde wijze te gebeuren.

GOEDE GEZONDHEID (uitgewerkt in hoofdstuk 6)

Adequate preventie van ziekten en behandeling van aandoeningen: Goede hygiëne, vaccineren en een goed wormbeleid vormen de basis voor een goede gezondheid. Paarden worden behandeld door opgeleide en erkende behandelaren. Bij de belasting van het paard wordt rekening gehouden met het ras, de leeftijd, de ervaring en de algehele toestand van het paard om overbelasting te voorkomen.

*Sociaal contact is een primaire behoefte van paarden,
daarom is het essentieel dat paarden deels of volledig toegang tot elkaar hebben.*

Cosmetische en lichamelijke ingrepen: Het is verboden om tasharen volledig af te scheren. Het is niet toegestaan om de haren aan de binnenzijde van de oorschelp volledig uit te scheren. Lichamelijke ingrepen zijn verboden tenzij er een diergeneeskundige noodzaak is. Het couperen van staarten is in Nederland niet toegestaan.

NATUURLIJK GEDRAG (uitgewerkt in hoofdstuk 7)

Sociaal contact: Het langdurig houden van één paard is onwenselijk, een paard is een kuddedier. Sociaal contact is een primaire behoefte van paarden, daarom is het essentieel dat paarden deels of volledig

toegang tot elkaar hebben. Veulens hebben daaraan nog meer behoefte omdat zij ook nog 'opvoeding' nodig hebben.

Goede interactie: De omgang met paarden dient met respect voor het paard te gebeuren. Mensen die in direct contact staan met het paard horen te beschikken over de juiste kennis, kunde en houding ten opzichte van de behoeften van het paard. Hiervoor is het begrijpen van de lichaamstaal van het paard van groot belang. Interactie tussen mens en paard is gericht op vertrouwen en het ontwikkelen van een positieve relatie.

Verder lezen

Mellor DJ, Beausoleil NJ, Littlewood KE, McLean AN, McGreevy PD, Jones B, Wilkins C. (2020). The 2020 Five Domains Model: Including Human–Animal Interactions in Assessments of Animal Welfare. *Animals*, 10(10):1870. <https://doi.org/10.3390/ani10101870>

Paardendierenarts & Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde. (2022). Whitepaper Paardendierenarts en paardenwelzijn. <https://www.knmvd.nl/whitepaper-paardendierenarts-en-paardenwelzijn/>

RDA Zienswijze Plezier voor mens én dier? (volledig rapport). (2023). <https://www.rda.nl/publicaties/zienswijzen/2023/04/17/rda-zienswijze-plezier-voor-mens-en-dier>

Richtlijn 2010/63/eu van het Europees Parlement en de Raad, van 22 september 2010, betreffende de bescherming van dieren die voor wetenschappelijke doeleinden worden gebruikt (Voor de EER relevante tekst) - laatste update 1-1-2017. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:32010L0063#ntr*17-L_2010276NL.01005401-E0020

<https://www.paardenarts.nl/kennisbank/voeding-paard-voerwijzer-voor-paarden-voer-en-vertering/>

3 De intrinsieke waarde van het paard

De intrinsieke waarde van een dier verwijst naar de eigen waarde van dat dier, los van het nut dat het dier voor de mens kan hebben. Dit principe wordt steeds meer erkend in beleid en wetgeving en vormt een belangrijk uitgangspunt in de omgang met dieren, waaronder paarden. De erkenning van de intrinsieke waarde van een paard houdt in dat het dier niet louter wordt gezien als een object voor menselijk gebruik, maar als een wezen met een eigen waarde en rechten, die losstaan van het voordeel dat het kan opleveren voor de mens. Respect voor de intrinsieke waarde vereist dat de belangen van het paard in overweging worden genomen bij alle aspecten van de interactie tussen mens en dier, van fokkerij tot gebruik in sport en andere activiteiten.

Wat is de intrinsieke waarde van het paard?

De intrinsieke waarde van een paard houdt in dat het dier waarde heeft vanwege zijn bestaan, onafhankelijk van wat het voor de mens kan doen. Dit idee is fundamenteel in de ethiek van dierenwelzijn, waar het belang van het paard zelf wordt erkend. De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) definieert de intrinsieke waarde als een moreel uitgangspunt waarbij het respect voor het dier en zijn belangen wordt gewaarborgd. Dit betekent dat het paard niet als een gebruiksobject mag worden behandeld, maar als een wezen dat recht heeft op respect, zorg en bescherming tegen onredelijke schade of lijden. Het welzijn van het paard moet gewaarborgd worden, niet alleen voor het plezier of nut van de mens, maar ook omdat het paard recht heeft op erkenning van zijn eigen waarde en integriteit.

Erkenning en implementatie van intrinsieke waarde in de omgang met paarden

In de praktijk betekent de erkenning van de intrinsieke waarde van het paard dat de mens zorg heeft voor het paard in alle aspecten van zijn leven. Dit begint bij de fokkerij en het selecteren van een geschikt paard, waarbij er niet alleen wordt gekeken naar de geschiktheid voor menselijke activiteiten, maar ook naar het welzijn van het paard. Dit geldt ook voor het houden van het paard, training, transport, activiteiten waaraan het deelneemt en zorg na deze activiteiten.

Een belangrijk onderdeel van de erkenning van de intrinsieke waarde is dat het paard altijd met respect behandeld wordt. Dit betekent dat het paard niet wordt ingezet voor activiteiten die schadelijk zijn voor zijn welzijn, gezondheid of integriteit. Paarden mogen niet worden ingezet als louter symbolisch element of als object voor vermaak als dit leidt tot aantasting van hun eigenwaarde.

Een paard mag niet als een gebruiksobject worden behandeld, maar als een wezen dat recht heeft op respect, zorg en bescherming tegen onredelijke schade of lijden.

Integriteit van het paard

De integriteit van het paard verwijst naar de fysieke en psychologische heelheid van het dier. Dit begrip is nauw verbonden met de intrinsieke waarde van het paard. Integriteit betekent dat het paard niet veranderd mag worden op een manier die zijn essentiële eigenschappen aantast.

Lichamelijke ingrepen zijn verboden, tenzij er een diergeneeskundige noodzaak is. Ook mag het paard niet worden blootgesteld aan activiteiten die letsel of overmatige stress veroorzaken. Dit geldt ook voor de fysieke belasting tijdens trainingen of deelname aan wedstrijden, waarbij de grenzen van wat het paard kan en aankan worden gerespecteerd.

Conclusie

De intrinsieke waarde van het paard is essentieel voor een verantwoorde omgang met dieren. Het betekent dat het paard niet alleen als middel voor de mens wordt gezien, maar als een wezen met eigenwaarde, dat altijd gerespecteerd wordt. Dit respect vertaalt zich in zorg voor de integriteit en het welzijn van het paard gedurende zijn hele leven, van fokkerij tot sport en recreatie. Alleen door bewust om te gaan met de principes die het welzijn en de rechten van het paard beschermen, kan de integriteit van het paard worden gewaarborgd.

4 Goede voeding

Uitgangspunten voor GOEDE VOEDING van paarden

- 1 Het paard heeft onbeperkte toegang tot schoon drinkwater.
- 2 Dagelijks wordt, goed verdeeld over 24 uur, voldoende structuurrijk ruwvoer aangeboden. Het rantsoen wordt daar waar nodig aangevuld met krachtvoer en/of voedingssupplementen.
- 3 Het paard krijgt voldoende voeding van geschikte kwaliteit, rekening houdend met het ras, de leeftijd, de gevraagde hoeveelheid arbeid, de gezondheid en de voedingstoestand van het paard.

Uitwerking adviezen voor de GOEDE VOEDING van paarden

- 1 Drinkwater is helder, stinkt niet en is van goede kwaliteit.
- 2 Aanbevolen wordt de kwaliteit van het water tenminste jaarlijks te laten controleren, indien water van een eigen bron of oppervlaktewater wordt gebruikt.
- 3 Inspecteer dagelijks vóór het voeren de kwaliteit van het ruwvoer.
- 4 Laat een paard niet langer dan 4 tot maximaal 6 uur zonder kwalitatief geschikt ruwvoer staan.
- 5 Het advies voor voldoende ruwvoer is 1,5 kg droge stof per 100 kg lichaamsgewicht van het betreffende paard.
- 6 Geef nooit meer krachtvoer dan ruwvoer en geef eerst het ruwvoer en daarna het krachtvoer.
- 7 Schakel bij (ruw)voerovergangen (bijvoorbeeld bij wisseling van stal naar weidegang, wisseling van partij krachtvoer of partij ruwvoer) altijd geleidelijk over, bijvoorbeeld over een periode van circa 5 dagen.
- 8 Geef paarden maximaal 2 kg krachtvoer en pony's maximaal 1 kg per voerbeurt.
- 9 Zijn de gehalten aan mineralen en vitaminen in het ruwvoer onbekend en krijgt het paard geen aanvullend krachtvoer, geef dan een geschikt vitaminen- en mineralensupplement dat de dagelijkse behoeften van een paard dekt. Ook kan een liksteen in de zoutbehoefte voorzien.
- 10 Paarden hebben een sterke gras- en foerageerbehoefte. Dit gedrag is belangrijk voor het welzijn en de gezondheid van het paard. Kan het paard dit gedrag niet (voldoende) uiten, dan zal dit

problemen geven en zal het paard op zoek gaan naar alternatieven (zoals zaagsel of mest). Middelen die graasgedrag verlengen en stimuleren zijn positief (bijvoorbeeld slowfeeders of een geautomatiseerd ruwvoersysteem). Echter, deze middelen mogen geen frustratie of een verkeerde lichaamshouding veroorzaken.

- 11 Doel van verantwoord voeren is dat ieder paard een gezonde voedingstoestand (body condition score – geeft aan of een paard te dik, te mager, of goed op gewicht is) heeft. Indien deze door omstandigheden anders is (te laag of te hoog) wordt het voermanagement daar op aangepast om een optimale situatie te bereiken.
- 12 Inname van gras tijdens weidegang telt ook mee als ruwvoer.

Deze lijst is een leidraad en niet uitputtend.

Achtergronden van de GOEDE VOEDING van paarden

Water

De dagelijkse behoefte aan water kan enorm variëren (10 tot 100 liter), afhankelijk van de omgevingstemperatuur, luchtvochtigheid, ras, lichaamsgewicht, mate van activiteit en gezondheid van het paard. Paarden moeten altijd beschikken over schoon drinkwater, waar van toepassing uit een schone en goed functionerende waterbak. De voorkeur gaat uit naar leidingwater. Indien water uit eigen bron of sloot komt, is het essentieel dat de waterkwaliteit ten minste ieder jaar wordt gecontroleerd. Als er bij uitzondering tijdelijk geen toegang is tot water, dan mag deze periode niet langer zijn dan 4 uur.

Ruwvoerkwaliteit

Gezien het belang van ruwvoer in het rantsoen van paarden is een dagelijkse inspectie van de kwaliteit van belang. Dat houdt in dat het ruwvoer vrij is van schimmels, mycotoxines en/of broei, niet te stoffig is, geen giftige planten bevat en voor zover te overzien in normale hoeveelheden geen negatief effect heeft op de gezondheid van het paard.

De paardenhouder/verzorger/eigenaar is verantwoordelijk voor hetgeen het paard te eten krijgt. Hooi met veel stof of schimmels is schadelijk voor de gezondheid. Een baal voordroogkuil die geopend

wordt, kan binnen enkele dagen beschimmeld raken of gaan broeien. Schimmel, broei en slechte kwaliteit ruwvoer zijn belangrijke oorzaken van koliek. Ook de overgang naar een andere partij ruwvoer kan leiden tot verteringsstoornissen. Door enkele dagen beide partijen gemengd te voeren kunnen problemen vaak worden voorkomen.

Ruwvoer

Ruwvoer is de basis van een passend rantsoen.

Ruwvoer heeft een aantal belangrijke eigenschappen die onmisbaar zijn om het paard gezond te houden.

Paarden zijn van oorsprong dieren die zo'n 16 uur per dag steeds kleine hoeveelheden redelijk grof ruwvoer eten. De maag van het paard produceert continu maagzuur, maar speeksel wordt alleen tijdens het kauwen aangemaakt. Het speeksel is noodzakelijk om als buffer te dienen voor de zure maagsappen. Paarden voeren met slechts enkele maaltijden per dag, waarbij tussentijds enkele uren wordt gevast, vergroot het risico op het ontstaan van maagzweren. Het advies is dat paarden niet langer dan 4 tot maximaal 6 uur zonder toegang tot kwalitatief goed ruwvoer mogen staan. Wanneer er bijvoorbeeld elke 10 uur wordt gevoerd, moet het paard een zodanig grote portie krijgen dat het dier minstens 4 tot 6 uur nodig heeft om de portie op te eten. Om te zorgen dat een paard de benodigde hoeveelheid ruwvoer krijgt, is het aan te bevelen om incidenteel ruwvoerporties te wegen om zo goed inzicht te verkrijgen. Er kan namelijk een groot verschil zitten tussen het volume en het daadwerkelijke gewicht van het ruwvoer. Een langere tijd om het ruwvoer op te eten kan zo nodig bereikt worden door gebruik van een (dubbel) hooinet of een slowfeeder, of voor sommige rassen door het bijmengen van eetbaar stro, zolang de portie uiteindelijk voor niet meer dan 30% uit stro bestaat. Ook kunnen slowfeeders helpen met het voorkomen van ruwvoeroverlies. Als er in één keer veel wordt gevoerd, kan een paard dit door de box verslepen waarna het niet meer wordt gegeten.

In Nederland is gras de basis voor geschikte ruwvoerders voor paarden. Dit kan vers gras zijn door middel van grazen, of gemaaid gras, of geconserveerd gras in de vorm van hooi of voordroogkuil. In vers gras, hooi en voordroogkuil zit een hoeveelheid water. Wat overblijft als al het water is onttrokken noemt men de droge stoffractie (ds). Vers gras bevat veel

water en heeft een droge stofgehalte van gemiddeld zo'n 17%. Hooi is onverpakt en de conservering vindt alleen plaats door droging. Het droge stofgehalte van hooi is zo'n 85%. Voordroogkuil wordt geconserveerd deels door drogen en deels door verzuring als gevolg van fermentatie onder een luchtdichte laag plastic. Het droge stofgehalte van voordroogkuil, die geschikt is voor paarden, ligt rond de 75%. Kuil gemaakt voor koeien heeft doorgaans een lagere droge-stof-gehalte en is doorgaans, ook om andere redenen, minder geschikt voor paarden.

De minimale hoeveelheid ruwvoer per dag voor een paard is ten minste 1,5% van het lichaamsgewicht aan droge stof ruwvoer. Dit komt in de praktijk neer op 1,8 kg hooi of 2 kg voordroogkuil per 100 kg lichaamsgewicht. Als dit niet passend is, moet dit worden aangevuld (door meer ruwvoer tot 2 kg droge stof per 100 kg lichaamsgewicht of door andere producten) of verminderd als het de behoefte van het paard overstijgt. Het vezelgehalte staat hierin centraal. Er moet dan naar andere vezelrijke producten worden gekeken die het tekort aan voedingsstoffen aanvult of juist minder rijk zijn in hetgeen het paard te veel krijgt. Voorbeelden van andere vezelrijke producten zijn bietenpulp, stro en luzerne. Een variatie van verschillende vezelbronnen lijkt ook bij te dragen aan een gezondere darmflora. (Oudere) paarden die niet meer goed kunnen kauwen kunnen in hun voedings- en vezelbehoefte voorzien worden door verschillende zachte vezelproducten. Voor een goede beoordeling van de waarde en onderlinge vergelijking tussen voeders is het belangrijk het droge-stofgehalte te weten. Een ruwvoeranalyse kan hierbij behulpzaam zijn. Zie ook het kopje 'voedingswaarde'.

Darmwerking en darmgezondheid

De vezels van het ruwvoer worden niet afgebroken in de dunne darm, maar dienen als voedselbron voor de darmflora van de blindedarm en de dikke darm. In dit gedeelte van het darmstelsel leven bij het paard miljarden bacteriën en andere micro-organismen die van levensbelang zijn voor een gezonde spijsvertering van het paard. De energie en voedingsstoffen die bij dit verteringsproces vrij komen hebben niet alleen voedingswaarde voor het paard, maar een gezond verteringsproces heeft door de warmteproductie ook

Ruwvoer is de basis van een passend rantsoen.

invloed op de thermoregulatie van het paard. Bovendien houdt de vezelrijke massa in de blinde darm en dikke darm veel water vast wat een paard kan aanspreken tijdens inspanning. Als (ruw)voer wordt verstrekt zonder aandacht voor de specifieke voedingsbehoefte van het paard, kunnen gemakkelijk verteringsstoornissen ontstaan. Denk daarbij aan ongeschikt ruwvoer, zoals te zuur of beschimmeld, of te lange periodes zonder ruwvoer. Ook een rantsoen met meer krachtvoer dan ruwvoer kan leiden tot verteringsstoornissen en andere problemen. Geef daarom nooit meer kilogram droge stof krachtvoer dan droge stof ruwvoer.

Voedingswaarde

De voedingsbehoefte van paarden kan sterk wisselen. Paarden hebben allemaal een basisbehoefte aan voedingsstoffen voor onderhoud. Denk daarbij aan energie om het lichaam in stand te houden, spieren sterk te houden en hoeven goed te laten groeien. Er zijn veel verschillende factoren van invloed op de totale voedingsbehoefte van het paard. Denk daarbij aan rasverschillen, voedingstoestand (body condition score), dracht, ziekte of de gevraagde arbeid van het paard. De basis van de voeding is voor elk paard ruwvoer. De enige betrouwbare manier om te bepalen of het ruwvoer geschikt is voor het paard betreffende de voedingswaarde, is een ruwvoeranalyse. Deze geeft inzicht in onder meer de hoeveelheid droge stof, energie, eiwit, suiker en structuur die een partij ruwvoer bevat. Tussen verschillende partijen ruwvoer kunnen deze hoeveelheden sterk variëren en met deze informatie kan een passend rantsoen worden samengesteld. Ook kan zo beter worden vastgesteld waar eventueel aanvulling van de voeding gewenst is in de vorm van een supplement of krachtvoer.

Krachtvoer en aanvullend voer

In veel gevallen bevat ruwvoer alleen onvoldoende vitaminen en mineralen om een paard te voorzien in zijn dagelijkse behoeften, afhankelijk van het ras en de gevraagde arbeid van een paard. Naast een passende hoeveelheid ruwvoer is het raadzaam een paard dagelijks een voedingssupplement te voeren passend bij de individuele behoeften van het betreffende paard. Het verstrekken van krachtvoer kan nodig zijn bij een specifieke voedingsbehoefte zoals intensieve sport of dracht. Het maagdarmstelsel van paarden is gebouwd voor grof gras dat weinig zetmeel en suiker bevat. Veel krachtvoerders bestaan uit granen en zijn juist zetmeel- en suikerrijk. Een paard van 600 kg zou nooit meer dan 2 kg krachtvoer per voerbeurt moeten krijgen. Dat

betekent voor een paard van 600 kg dat er niet meer dan 600 g zetmeel per voerbeurt gegeven mag worden. Aangezien krachtvoer op een lege maag een negatief effect heeft op de spijsvertering door een vergrote kans op maagzweren, moet na een periode van vasten van 4 tot 6 uur de eerste maaltijd uit ruwvoer bestaan. Het advies is om pas krachtvoer te geven als het paard ten minste 30 minuten ruwvoer heeft kunnen eten. Ruwvoer blijft echter voor elk paard de basis van goede voeding.

Idealiter heeft een paard dagelijks de beschikking over een liksteen. Ruwvoer bevat doorgaans onvoldoende zout om volledig in de zoutbehoefte van een paard te voorzien. Zeker in het geval van zoutverlies door bijvoorbeeld zweten, is een liksteen een belangrijke aanvulling op het dieet.

Kauwbehoefte

Paarden hebben naast een behoefte aan voedingsstoffen ook een kauwbehoefte. Kauwen is nodig om de vertering van het voer voor te bereiden en geeft ook afleiding. Het speeksel dat vrijkomt tijdens het kauwen neutraliseert de zuurgraad in de maag en kan helpen maagzweren te voorkomen. Als de omgeving van het paard niet voldoet aan deze kauwbehoefte kunnen er afwijkende stalgedragingen ontstaan als compensatie mechanisme van het paard om de effecten van een ruwvoer tekort tegen te gaan. Op wat harder en grover ruwvoer kauwen paarden intensiever en langer dan op fijn en zacht ruwvoer. Bovendien levert structuurrijk ruwvoer minder energie, wat ruimte geeft om er meer van te voeren. Dit bevordert gezond kauwgedrag en een goede mondgezondheid. Hierbij speelt het type ruwvoer geen rol zolang het geschikt paardenvoer betreft. Het is wel belangrijk om niet te stengelig ruwvoer te voeren, aangezien te grof ruwvoer mechanische schade aan het maagslijmvlies zou kunnen veroorzaken.

Voermanagement

Het voermanagement is minstens zo belangrijk als de totale samenstelling van het rantsoen. Dit management bestaat uit de dagelijkse voerpraktijk en de inkoop en opslag van voedermiddelen. Door een grote partij ruwvoer van dezelfde snede in te kopen zijn er minder veranderingen in de samenstelling van het ruwvoer. Het ruwvoer dient bij aankoop gecontroleerd te worden op kwaliteit (hooi - voldoende gedroogd en geen broei, voordroogkuil - intacte verpakking en bij beide geen verontreinigingen). Door voer op de juiste wijze op te slaan, blijft de kwaliteit beter behouden. Voorkom

dat pakken kuil door vogels, katten of andere dieren worden beschadigd.

Vers hooi moet goed gedroogd zijn en gecontroleerd worden op broei (brandgevaar!). Ook de opslag van krachtvoer in tonnen of silo's moet zorgvuldig en volgens een goed hygiëneprotocol gebeuren zodat er geen bederf, zoals schimmelvorming optreedt.

Het dagelijks voermanagement bestaat uit het opstellen van een voerschema waarin voertijden, voersoorten en voerhoeveelheden per paard zijn opgenomen. Idealiter is dit voerschema opgesteld aan de hand van een ruwvoeranalyse. Daarnaast moet een paardenhouder/verzorger/eigenaar in staat zijn de voedingstoestand (*body condition score*) te bepalen om tijdig het rantsoen bij te stellen bij vermagering of overgewicht. Zie hiervoor figuur 2.

Weidegang

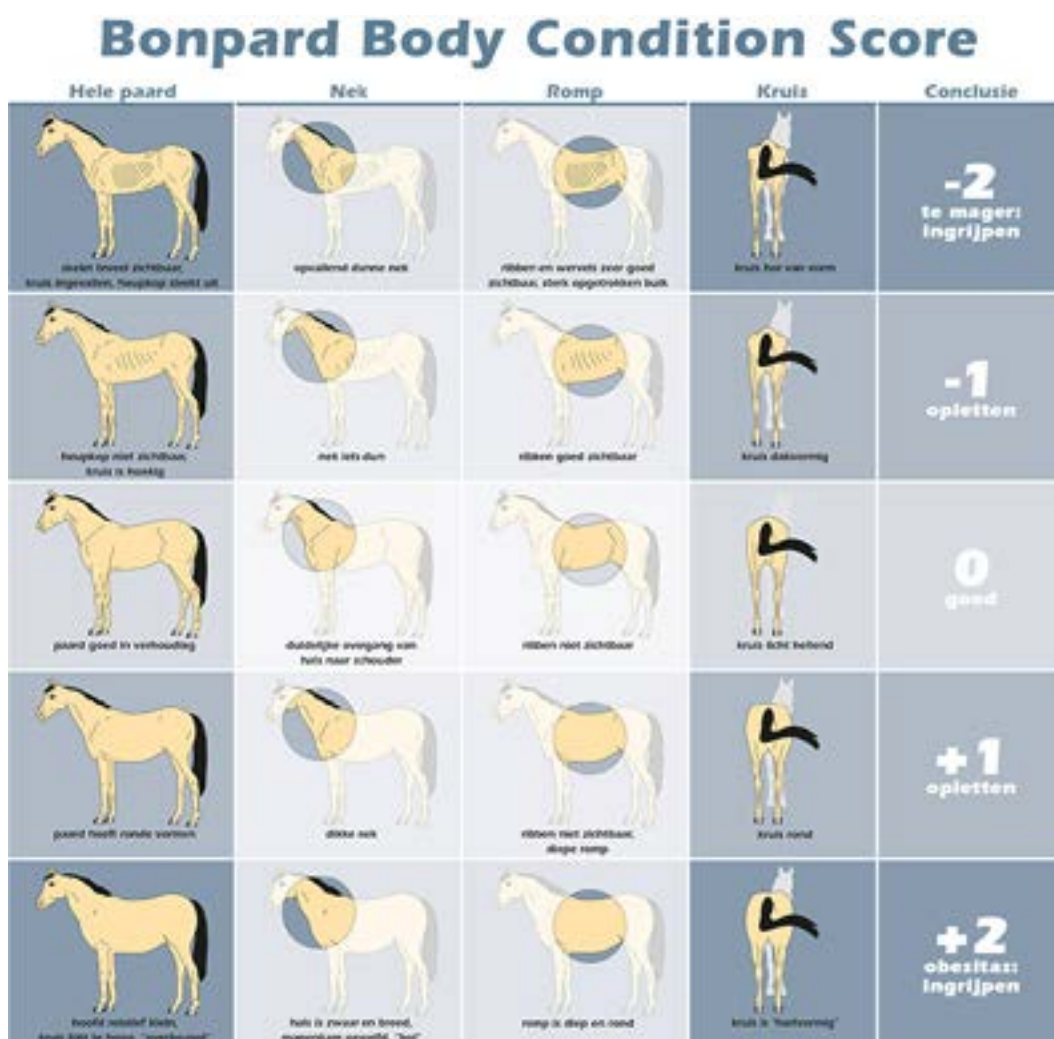
Onder natuurlijke omstandigheden grazen paarden in kuddes en lopen ze 5 tot 30 kilometer per dag. Onderweg eten ze stengelig ruwvoer en hierbij is

het hoofd laag bij de grond. De gehouden paarden in Nederland worden over het algemeen op een relatief kleine oppervlakte gehuisvest en het ruwvoer is vaak rijk aan energie en suiker. Het strekt tot aanbeveling om paarden, waar mogelijk, weidegang te bieden. Dit moet, net als bij het verstrekken van geconserveerd ruwvoer, passend zijn voor het type paard en zijn voedingstoestand, gezondheid en eventuele speciale behoeften.

Bij het geven van weidegang moet de weide geschikt zijn voor het veilig en gezond houden van paarden. Denk daarbij aan een veilige afrastering, beschutting tegen de elementen (zoals zon, regen en wind) en beschikking over vers drinkwater. Het grasland is bij voorkeur kruidenrijk en gevarieerd, maar bevat geen giftige planten, struiken en/of bomen (denk ook aan de omgeving van de weide).

Het risico op vervetting of hoefbevangenheid is op weidegras aanwezig. Als paarden hier gevoelig voor zijn dient hiermee rekening te worden gehouden bij de weidegang. Als weilanden overbegraasd

Figuur 2: © Bonpard 2024, Bonpard Body Condition Score (BCS), Alle rechten voorbehouden

worden, neemt het risico op zandkoliek, diarree, parasitaire infecties en tekorten toe. Gras wordt zeer kort bij de grond afgegeten waarbij zand of graswortels met aanhangend zand worden opgenomen. Op overbegraasde weiden krijgt onkruid de overhand en kan het paard slechts beperkt

in zijn voedingsbehoefte voorzien. Dit kan ervoor zorgen dat het paard te weinig voedingsstoffen binnenkrijgt als het rantsoen niet wordt aangevuld met een ander soort ruwvoer naast het beperkte gras. Ook neemt bij overbeweiding de kans op opname van giftige planten toe.

Verder lezen

Baumgartner, M., Boisson, T., Erhard, M. H., & Zeitler-Feicht, M. H. (2020). Common feeding practices pose a risk to the welfare of horses when kept on non-edible bedding. *Animals*, 10(3), 411. <https://doi.org/10.3390/ani10030411>

Dierendonck, M en Sloet, M. Dagelijks weidegang of vrije beweging: de lijst van voordelen is lang. *Paardenkrant – Horses.nl* 2021, 27 mei, pp. 6-7. <https://sectorraadpaarden.nl/diergezondheid/>

Dr. J.M. Hallebeek, Specialist Veterinaire Diervoeding, Voedingsadvies Paard. www.voedingsadviespaard.nl

Ellis, A. D., Longland, A. C., Coenen, M., & Miraglia, N. (2010). The impact of nutrition on the health and welfare of horses. Wageningen Academic Publishers, Vol. 128. <https://doi.org/10.3920/978-90-8686-711-0>

Ellis, A.D. & Visser E.K. (2004). Welzijn Paarden – voeding. Animal Sciences Group, Wageningen UR, Rapport opdrachtgever, VPA+03+42. 50p. <https://edepot.wur.nl/5220>

Ermers, C., McGilchrist, N., Fenner, K., Wilson, B., & McGreevy, P. (2023). The fibre requirements of horses and the consequences and causes of failure to meet them. *Animals*, 13(8), 1414. <https://doi.org/10.3390/ani13081414>

Galinelli, N., et al. (2021). High intake of sugars and starch, low number of meals and low roughage intake are associated with Equine Gastric Ulcer Syndrome in a Belgian cohort. *Journal of Animal Physiology and Animal Nutrition*, 105, 18-23. <https://doi.org/10.1111/jpn.13215>

Hallebeek, A. (1999). 100 vragen over paard en voeding. Baarn: Bosch & Keuning, Tirion uitgevers bv

Hallebeek, J.M. (2007). Dieetvoeding bij paarden. *Tijdschrift voor diergeneeskunde*.

Harris, P. A. (2006). Feeding before exercise and competition in the performance horse. *Pferdeheilkunde*, 22(5), 542. <https://pferdeheilkunde.de/files/20060504.pdf>

Harris, P. A., et al. (2017). Review: Feeding conserved forage to horses: recent advances and recommendations. *Animal*. 2017; 11 (6): 958–967. <https://doi.org/10.1017/S1751731116002469>

Hewetson, M. (2021). Managing glandular gastric disease in horses. *In Practice*, 43(4), 217-228. <https://doi.org/10.1002/inpr.40>

Huppes, T en Sloet, M. Het maagdarmkanaal ... best ingewikkeld! Over het gebit. KWPN Magazine 2022, december, pp. 52-61. <https://www.kwpn.nl/Files/Files/Artikelenarchief/Het-maagdarmkanaal-best-ingewikkeld-deel-4.pdf>

Jansson, A., Harris, P., Davey, S. L., Luthersson, N., Ragnarsson, S., & Ringmark, S. (2021). Straw as an alternative to grass forage in horses—effects on post-prandial metabolic profile, energy intake, behaviour and gastric ulceration. *Animals*, 11(8), 2197. <https://doi.org/10.3390/ani11082197>

Krueger K, Esch L, Farmer K, Marr I. (2021). Basic Needs in Horses?-A Literature Review. *Animals (Basel)*. Jun 16;11(6):1798. <https://doi.org/10.3390/ani11061798>

Lester, Guy Damon, Ian Robertson, and Cristy Secombe. (2008). Risk factors for gastric ulceration in Thoroughbred racehorses. Rural Research and Development Corporation. <https://agrifutures.com.au/wp-content/uploads/publications/08-061.pdf>

Lundqvist, H., & Müller, C. E. (2022). Feeding time in horses provided roughage in different combinations of haynets and on the stable floor. *Applied Animal Behaviour Science*, 253, 105685. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105685>

Lutherson, N. (2013). Gastric Ulceration in Equine applied and clinical nutrition: health, welfare and performance. Elsevier Health Sciences.

Malmkvist, J., et al. (2012) Behaviour and stress responses in horses with gastric ulceration. *Applied animal behaviour science* 142.3-4 : 160-167. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2012.10.002>

Paardendierenarts & Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde. (2022). Whitepaper Paardendierenarts en paardenwelzijn. <https://www.knmvd.nl/whitepaper-paardendierenarts-en-paardenwelzijn/>

Plan van Aanpak Welzijn in de sector Paardenhouderij. (2009). SRP

Sloet, M. Spierbevangenheid, welke aandoeningen en welke testen. KWPN Magazine 2021, mei, pp. 10-16. <https://www.kwpn.nl/Files/Files/Artikelenarchief/6-2021-Spierbevangenheid.pdf>

Sloet, M. Het maagdarmkanaal ... best ingewikkeld! KWPN Magazine 2022, september, pp. 60-65. <https://www.kwpn.nl/Files/Files/Overige-PDF-bestanden/KWPN%20Magazine/2022-09-Veterinair-maagdarmkanaal.pdf>

Sloet, M. Het maagdarmkanaal ... best ingewikkeld! Over de dunne en de blindedarm. KWPN Magazine 2022, oktober, pp. 58-65. https://www.kwpn.nl/Files/Files/Artikelenarchief/2022-10-Het-maagdarmkanaal_-best-ingewikkeld.pdf

Sloet, M. Het maagdarmkanaal ... best ingewikkeld! Over de dikke darm en het rectum. KWPN Magazine 2022, november, pp. 36-43. <https://www.kwpn.nl/Files/Files/Artikelenarchief/2022-11-Het-maagdarmkanaal-best-ingewikkeld-deel-3.pdf>

Sykes, B. W., et al. (2015). European College of Equine Internal Medicine Consensus Statement—equine gastric ulcer syndrome in adult horses. *Journal of Veterinary Internal Medicine*, 29(5), 1288. <https://doi.org/10.3390/ani13071261>

<https://www.paardenarts.nl/kennisbank/weidegang-voor-je-paard-lust-of-last/> Geraadpleegd op 18-12-2023

<https://www.gddiergezondheid.nl/nl/Diergezondheid/Management/Giftige-planten> Geraadpleegd op 27-08-2024

5 Goede omgeving

Uitgangspunten voor de GOEDE OMGEVING van paarden

- 1 Boxen zijn voldoende ruim.
- 2 Het klimaat in de stal dient comfortabel voor paarden te zijn.
- 3 De omgeving mag geen gevaar vormen voor de gezondheid van mens en dier.
- 4 Een paard voelt zich prettig in zijn omgeving en de omgeving behoort het paard in staat te stellen om de eigen situatie te verbeteren als het zich niet prettig voelt.
- 5 Sociaal contact is voor paarden een essentiële behoefte, boxen dienen in deze behoefte te voorzien.
- 6 Stressfactoren worden zoveel mogelijk vermeden, denk aan extreem of langdurig omgevingslawaaï.
- 7 Paarden hebben behoefte aan zoveel mogelijk vrije beweging.
- 8 Groepshuisvesting is fysiek en sociaal veilig waarbij paarden worden beschermd tegen extreem weer, roofdieren en giftige stoffen.
- 9 Transport van paarden gebeurt op een veilige wijze.

Uitwerking adviezen voor de GOEDE OMGEVING van paarden

- 1 Volgens Europees advies is het vloeroppervlak van de box minimaal 2x de stokmaat van het paard in het kwadraat (zie voor de boxoppervlakte ten opzichte van de stokmaat tabel 1 op pagina 18). Bij een nieuwbouwproject wordt aanbevolen om voor alle nieuwe stallen een boxoppervlakte te hanteren van minstens 12m².
- 2 Het laagste punt van het plafond boven de gehele oppervlakte van de box is tenminste de schofthoogte plus 1 meter.
- 3 Paarden hebben behoefte aan zoveel mogelijk vrije beweging. Uitgangspunt voor paarden in individuele huisvesting is dagelijks minimaal 4 uur (vrije) beweging buiten de box (waarvan ten minste 30 minuten vrije beweging). Voorbeelden van gecontroleerde beweging zijn rijden, stapmolen, longeren, aan de hand wandelen en aangespannen werken. Voorbeelden van vrije beweging zijn verblijf in paddock of weide (zie ook hoofdstuk 7).
- 4 De optimale relatieve luchtvochtigheid in stallen bedraagt 60 tot 70%.
- 5 Tocht in stallen is onwenselijk en kan door juiste

ventilatie worden voorkomen.

- 6 De lichthoeveelheid in stallen is minimaal 100 lux gedurende acht uur per dag.
- 7 Boxen zijn zodanig gebouwd dat paarden elkaar in ieder geval kunnen zien en daar waar mogelijk/wenselijk ook kunnen aanraken. Een paard heeft bij voorkeur de mogelijkheid om zijn hoofd over de boxwand te steken, dan wel door middel van een buitenluik, dan wel door middel van een ontbrekende wand naar een buurpaard ofwel een opening naar de stalgang (zie ook hoofdstuk 6).
- 8 Sociaal contact met andere paarden is belangrijk: minimaal door elkaar binnen gezichtsafstand te kunnen zien en bij voorkeur door elkaar te kunnen aanraken en besnuffelen.
- 9 De constructie van de vloer is functioneel als urine en water snel worden afgevoerd en de vloer voldoende stroef is om uitglijden te voorkomen.
- 10 Drinkbakken worden geplaatst op borsthoogte en zijn zo ver mogelijk van de voerbak verwijderd in verband met vervuiling.
- 11 De oppervlakte van de box voor hoogdrachtige merries voor, tijdens en na het veulenen is minimaal 12m². Ook is het streven dat minimaal 8 uur vrije beweging per dag wordt gegeven.
- 12 Bij een nieuwbouwproject is het wenselijk dat de nieuwe stallen voor hoogdrachtige paarden minstens een boxoppervlakte van 20m² hebben en voor hoogdrachtige pony's 15m².
- 13 In groepshuisvesting is er in ieder geval zo veel ruimte dat alle paarden kunnen liggen en voldoende (ruw)voer en water kunnen opnemen en dat paarden elkaar kunnen ontwijken.
- 14 Bij groepshuisvesting wordt rekening gehouden met een stabiele samenstelling van de groep en de beschikbare ruimte per dier.
- 15 Stallen en weiden zijn deugdelijk en veilig. Er zijn geen uitsteeksels of andere zaken waaraan een paard zich zou kunnen verwonden.
- 16 De afrastering van paardenweiden is deugdelijk en veilig zonder gebruik van prikkeldraad aan de binnenzijde.
- 17 Met het oog op extreme weersomstandigheden wordt beschutting in de vorm van een schuilstal of bossage (bomen of struiken) aanbevolen voor paarden die buiten verblijven.
- 18 De stalling voldoet aan de geldende maatstaven

Paarden hebben behoefte aan zoveel mogelijk vrije beweging.

- voor (brand)veiligheid, zie hiervoor het Besluit bouwwerken leefomgeving³.
- 19 Een elektrische installatie voldoet aan de door de overheid gestelde eisen. De bedrading is zo weggewerkt dat het voor het paard veilig is en knaagdieren er geen schade aan kunnen toebrengen.
 - 20 Brandblussers zijn gemakkelijk bereikbaar en worden regelmatig gecontroleerd.
 - 21 Nooduitgangen en vluchtroutes zijn duidelijk aangegeven, zodat aanwezige personen en paarden snel het gebouw kunnen verlaten. Indien nodig worden aanpassingen aan de stallen gedaan, zodat in geval van brand de paarden gemakkelijk geëvacueerd kunnen worden.
 - 22 Bij het bouwen van nieuwe stallen wordt met de toegang tot de stallen en boxen rekening gehouden met evacuatie van de paarden in geval van calamiteiten.
 - 23 Gehouden dieren worden volgens het Besluit houders van dieren (BHD)⁴ beschermd tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren. Voor de wolf is nog geen eenduidig advies beschikbaar.
 - 24 Indien paarden vervoerd worden, vindt het transport op een veilige en verantwoorde wijze plaats.

Deze lijst is een leidraad en is niet uitputtend.

Achtergronden voor de GOEDE OMGEVING van paarden

Behoeften van een paard

Paarden zijn van oorsprong vluchtdieren, die in kleine groepen op de steppe leefden. Ze zijn dus van nature voldoende gewend aan lage temperaturen en kunnen vrij grote temperatuurschommelingen verdragen. Op de steppe is een paard ongeveer 16 uur per dag in beweging en legt het tussen de 5 en 30 kilometer af om water en voedsel te vinden. Voedsel wordt staand genuttigd. Op plaatsen waar gemest is, wordt grazen vermeden. Om te kunnen overleven is het efficiënt om in een groep te leven. Om met een groep te overleven is onderling een snelle, subtiele communicatie noodzakelijk, om binnen seconden op de juiste manier

op gevaar te kunnen reageren. Binnen de kudde bestaat een hiërarchie (rangorde). Sociaal contact is dan ook een essentiële behoefte. Lichamelijk contact is hierbij ook belangrijk. Indien nieuwe paarden in een groep worden geïntroduceerd, dan geeft dit verschuivingen binnen de rangorde in de groep. Introduceer nieuwe paarden dan ook geleidelijk en doordacht om het risico op stress en verwondingen te minimaliseren. Naast de rangorde zijn er ook 'vriendschapsrelaties', waarbij de voorkeur voor bepaalde andere paarden duidelijk wordt door de tijd die ze in elkaars nabijheid doorbrengen en door wederzijds verzorgingsgedrag.

Het paard is als vluchtdier steeds attent op de omgeving. Het gehoor en het reukorgaan zijn dan ook goed ontwikkeld. Ook kan het paard goed om zich heen kijken zonder te bewegen. Het is belangrijk dat het paard deze zintuigen in de stal kan gebruiken. Dat betekent dat het paard behoefte heeft aan overzicht in zijn omgeving. Rusten gebeurt zowel staand als liggend. De diepe slaap van een paard, genaamd de REM-slaap, kan alleen plaatsvinden als het paard geheel op zijn zij kan liggen. De diepe slaap duurt maar 20-30 minuten, maar is essentieel voor de gezondheid. Dat betekent dat een paard elke dag over een geschikte, schone en droge ondergrond moet beschikken, die groot genoeg is om uitgestrekt op te kunnen liggen. Paarden die over voldoende ruimte en een geschikte bodembedekking beschikken gaan bovendien 'rollen' als zelfverzorging.

Al deze eigenschappen hebben gevolgen voor de optimale manier van huisvesting. Een gesloten stal voldoet niet aan de natuurlijke behoeften van paarden. Paarden worden samen of met andere paarden gehuisvest. Daarnaast beschikken ze over zoveel mogelijk ruimte, licht, frisse lucht, een droge ligplaats en beschutting tegen de elementen. Daarnaast krijgen ze dagelijks genoeg (vrije) beweging.

Huisvesting

In boxen kunnen paarden gemakkelijk individueel worden verzorgd. De afmetingen zijn zodanig dat paarden zich vlot kunnen draaien, gaan liggen en weer opstaan (zie tabel 1). Voor wat betreft de plafondhoogte geldt: hoger is beter, dit vanwege veiligheid en

³ Besluit van 3 juli 2018, houdende regels over bouwwerken in de fysieke leefomgeving (Besluit bouwwerken leefomgeving)

⁴ Besluit van 5 juni 2014, houdende regels met betrekking tot houders van dieren (Besluit houders van dieren) artikel 1.6

ventilatie. Bij een hoger plafond is er minder risico op verwonding en vindt er meer luchtcirculatie plaats. Sociaal contact met andere paarden moet dagelijks mogelijk zijn: minimaal door elkaar binnen gezichtsafstand te kunnen zien en bij voorkeur door elkaar te kunnen aanraken en besnuffelen.

Stands, waarin paarden permanent aangeboden worden gehouden, zijn per 1 januari 2017 verboden. Paarden die voor maximaal 4 uur aaneengesloten worden aangeboden met als doel (hoef)verzorging, het verrichten van veterinaire handelingen of tijdens pauze bij (buiten)ritten en evenementen/wedstrijden worden in het voorgaande niet meegenomen.

Aanbevolen wordt dat paarden die buiten verblijven kunnen schuilen tegen zon en andere weersinvloeden. Een schuilstal of bossage biedt beschutting. Mocht de bouw van een schuilgelegenheid niet door de overheid worden toegestaan dan kan een tijdelijke schuilgelegenheid (bijvoorbeeld met palen en zonnedoek) worden gemaakt.

Temperatuur

Paarden zijn warmbloedige dieren die een constante lichaamstemperatuur hebben tussen 37,4°C en 38,0°C. Paarden produceren warmte om deze constante lichaamstemperatuur te kunnen behouden. De restwarmte wordt afgegeven aan de omgeving.

De thermoneutrale zone, de zone waarbij een constante lichaamstemperatuur kan worden gehandhaafd met een minimaal gebruik van energie, ligt tussen +5°C en +25°C. Bij deze temperaturen kan de lichaamstemperatuur worden geregeld via zweten, de ademhaling, de bloedsomloop en de vacht. Deze zone kan variëren per ras en is vrij breed voor volwassen paarden en kleiner voor veulens. De optimale staltemperatuur voor warmbloedpaarden ligt tussen de 10-15°C en voor veulens tussen 15-20°C. Bij geschoren paarden kan bij lagere temperaturen een deken nodig zijn, maar bij ongeschoren paarden met voldoende vacht is dit alleen bij extreme koude nodig. Als er dekens gebruikt worden, zijn deze op pasvorm gecontroleerd. Ook is het van belang te controleren of

Stokmaat (in cm)	Minimale oppervlakte in m ²	Kortste zijde in cm	Hoogte in cm vanaf grond	Minimale opp. met open luik (in m ²)	Niet acceptabel
≤ 100	4,0	150	200	4,0	< 4,0
≤ 105	4,4	157,5	205	4,0	< 4,0
≤ 110	4,8	165	210	4,0	< 4,0
≤ 115	5,3	172,5	215	4,0	< 4,0
≤ 120	5,8	180	220	4,3	< 4,3
≤ 125	6,3	187,5	225	4,8	< 4,8
≤ 130	6,8	195	230	5,3	< 5,3
≤ 135	7,3	202,5	235	5,8	< 5,8
≤ 140	7,8	210	240	6,3	< 6,3
≤ 145	8,4	217,5	245	6,9	< 6,7
≤ 150	9,0	225	250	7,5	< 7,2
≤ 155	9,6	232,5	255	8,1	< 7,7
≤ 160	10,2	240	260	8,7	< 8,2
≤ 165	10,9	247,5	265	9,4	< 8,7
≤ 170	11,6	255	270	10,1	< 9,2
≤ 175	12,3	262,5	275	10,8	< 9,8
≤ 180	13,0	270	280	11,5	< 10,4
≤ 185	13,7	277,5	285	12,2	< 11,0
≤ 190	14,4	285	290	12,9	< 11,6

Tabel 1: Geadviseerde minimale grootte van box voor één paard of pony

het paard het niet te warm heeft onder de deken. Bij koud weer is het nog belangrijker dat een paard over voldoende ruwvoer kan beschikken om zichzelf warm te houden.

Ventilatie

Ventileren kan op natuurlijke en/of op mechanische wijze gebeuren. Paardenstallen worden meestal op een natuurlijke wijze geventileerd. Dit wil zeggen dat de opgewarmde stallucht opstijgt en door een opening in de nok verdwijnt. Mechanische ventilatie kan bijvoorbeeld door ventilatoren in te zetten. Openingen in de zijwanden laten verse buitenlucht binnen. Goede ventilatie betekent een ruime inlaat van lucht én een uitlaat. Alleen een deur open bij de ingang van het stalgebouw is onvoldoende. Belangrijk is dat inkomende lucht geleid wordt, zodat de (koude) buitenlucht niet rechtstreeks op de dieren valt. De boxwanden zijn belangrijk bij ventilatie. Is een box volledig gesloten op traliewerk aan de voergang na, dan is het moeilijk zo'n box goed te ventileren. Vaak kan het stalklimaat verbeterd worden door eenvoudige aanpassingen zoals het openzetten van de bovenste deurhelften aan één zijde van de stal.

Tocht is onwenselijk en kan voorkomen worden door goede ventilatie. Tocht voorkomen kan dan ook door ruim te ventileren, waarbij de staltemperatuur in koude periodes redelijk gelijk is aan de buitentemperatuur. Daarnaast geldt dat hoe groter de in- en uitlaten van lucht, hoe lager de stroomsnelheid van de lucht.

Gezondheidsproblemen kunnen ontstaan door een ongezond stalklimaat, denk hierbij aan stof en irriterende gassen in de stal. Vooral bij het uitmesten kan het ammoniakgehalte in de stal toenemen. Uitmesten gebeurt bij voorkeur in afwezigheid van de paarden. Als de ammoniakconcentratie te hoog is (dat is wanneer de paardenhouder/verzorger/eigenaar zelf ammoniak ruikt), moet er vaker worden uitgemest en moet er beter worden geventileerd. Ook kan de mest verder van de stal worden opgeslagen. Stof, met name uit bodembedekkers en ruwvoer, kan nadelig zijn voor de gezondheid van paarden. Het opstrooien van de boxen wordt bij voorkeur gedaan in afwezigheid van de paarden. Opslag van strooisel en ruwvoer vindt bij voorkeur plaats buiten de stal in een aparte schuur/afdeling en niet boven de paarden.

Licht

Voldoende licht gedurende tenminste 8 uur per etmaal en niet meer dan ongeveer 14 uur per etmaal is

nodig voor een goede verzorging en controle van de paarden. Hiernaast is licht noodzakelijk voor een goede gezondheid (aanmaak van vitamines), oriëntatie en de voortplantingscyclus. Zo worden merries pas goed hengstig bij het lengen van de dagen. Gedurende de dag is een lichtsterkte van minimaal 100 lux kunstlicht of daglicht op stal (in iedere box) vereist. Dit komt ongeveer overeen met één lamp van 100 à 150 Watt per box. Het licht moet dusdanig zijn dat men bij wijze van spreken in iedere hoek van de stal de krant kan lezen. Bij kunstmatig licht is indirect licht – dus bijvoorbeeld in de stalgang – het meest wenselijk. Daglicht is het meest aangenaam voor paarden en verzorgers. Inval van daglicht in de stal is dus gewenst.

Luchtvochtigheid

De relatieve luchtvochtigheid wordt beïnvloed door de ademhaling van de paarden, de vochtigheid van de buitenlucht, de staltemperatuur, de mest- en urine-uitscheiding et cetera. De optimale relatieve luchtvochtigheid in een stal bedraagt 60 tot 70%. Bij een te hoge luchtvochtigheid kunnen paarden moeilijker hun overvloedige warmte kwijt. Ook stijgt de kans op ademhalingsproblemen, omdat ziekteverwekkers zich in deze omstandigheden beter kunnen vermenigvuldigen. Een te lage luchtvochtigheid (en dus een te droge lucht) droogt de slijmvliezen uit en kan hoesten veroorzaken. Ook de stofvorming neemt toe. Een goede ventilatie houdt de luchtvochtigheid op een aanvaardbaar niveau, omdat het teveel aan vocht in de lucht samen met de buitengaande stallucht wordt afgevoerd.

Veiligheid

Stallen en weilanden zijn deugdelijk en veilig voor paarden. In de stallen zijn geen uitsteeksels of andere zaken waaraan een paard zich zou kunnen verwonden en de omheining van weilanden moet geschikt zijn voor paarden. Gebruik geen prikkeldraad aan de binnenzijde van de afrastering van paardenweiden. Verzekeringsmaatschappijen en gemeentelijke overheden stellen eisen aan de brandveiligheid. Door goede voorzieningen en regelmatig onderhoud kunnen calamiteiten worden voorkomen, of de schade voor mens en dier zo veel mogelijk worden beperkt.

Beweging

Beweging is essentieel voor de gezondheid van een paard en valt onder de basisbehoeften. In de natuur lopen paarden tot wel 18 uur per dag in een rustig tempo tijdens het foerageren. Beweging bevordert de bloedsomloop en de afvoer in het lymfestelsel. Een

goede bloedsomloop bevordert ook de spijsvertering en het afvoeren van afvalstoffen via urine en mest. Bovendien zijn de ontwikkeling en de gezondheid van het bewegingsstelsel, zoals botten, spieren en pezen, afhankelijk van voldoende beweging. Paarden hebben behoefte aan zoveel mogelijk vrije beweging. Uitgangspunt voor paarden in individuele huisvesting is dagelijks minimaal 4 uur (vrije) beweging buiten de box (waarvan ten minste 30 minuten vrije beweging). Voorbeelden van gecontroleerde beweging zijn rijden, stapmolen, longeren, aan de hand wandelen en aangespannen werken. Voorbeelden van vrije beweging zijn verblijf in paddock of weide (zie ook hoofdstuk 7).

Elk paard heeft iedere dag de behoefte om meerdere uren te bewegen. Naast training betekent dat dagelijks ook tenminste een half uur vrije beweging. Een uitzondering hierop is een paard dat revaliderend is in verband met een gezondheidsprobleem. De training is passend bij het lichamelijke en mentale vermogen van het paard. Bij vrije beweging, dus activiteit zonder de mens, krijgt het paard, indien mogelijk samen met andere paarden, de ruimte om een kort sprintje te trekken of uitgebreid te rollen. Tijdens vrije beweging is zicht op andere paarden aanbevolen om het positieve effect van vrije beweging bij het paard verder te verbeteren. Vrije beweging vindt plaats op een zachte bodem of in een weide met een omheining die veilig is voor paarden. Een rustdag voor paarden betekent dat ze niet hoeven te werken maar wel de mogelijkheid tot (vrije) beweging hebben. Veilige vrije beweging speelt een belangrijke rol in de blessurepreventie. Paarden die niet gewend zijn aan vrije beweging kunnen een paar weken nodig hebben om aan de nieuwe routine te wennen. Bouw dit dan rustig op. Bij langer dan 4 uur vrije beweging is er op die locatie ook water en ruwvoer beschikbaar.

Preventieve maatregelen tegen bedreigingen van buiten

Gehouden paarden kunnen ten prooi vallen aan bedreigingen van buiten, daarom is het advies om dieren zo goed mogelijk te beschermen. Paardenhouders wordt aangeraden om te bekijken welke preventieve maatregelen in hun situatie nodig en mogelijk zijn.

Protocol extreme weersomstandigheden voor paarden

Wanneer volgens de weersvoorspelling van het KNMI een temperatuur van 27 °C of meer, dan wel strenge vorst wordt verwacht, is er sprake van extreem weer. In het protocol 'Extreme weersomstandigheden voor paarden' van de SRP staat helder omschreven welke (gedrags)kenmerken paarden bij extreme weersomstandigheden vertonen, zodat paardenhouders en paardenverzorgers tijdig kunnen ingrijpen. Daarnaast bevat het protocol adviezen voor een reeks aan situaties, zowel op stal, in de wei als gedurende transport in geval van extreme weersomstandigheden. Voor paardenhouders betekent dit dat ook zij zijn voorbereid om extra maatregelen te nemen om het welzijn van hun paard te waarborgen.

Groepshuisvesting

Groepshuisvesting komt het beste tegemoet aan de natuurlijke behoeften van paarden als het gaat om sociaal gedrag. Groepen kunnen in open of gesloten stallen worden gehouden. Een open stal heeft naast de overdekte (schuil)stal een geschakelde paddock of weide waar toe de dieren 24/7 toegang hebben. Een gesloten stal bestaat alleen uit de overdekte loopstal. Zoals eerder al is benoemd ontstaat in een groep een rangorde tussen paarden. Wanneer de rangorde is bepaald heerst er rust in de groep. Het strekt daarom tot aanbeveling om stabiele groepen na te streven, met zo min mogelijk wisselingen van groepsleden. De voorkeur gaat uit naar paarden die bij elkaar passen als het gaat om bijvoorbeeld fysieke gesteldheid en (voedings)behoefte. In een stabiele groep vinden weinig rangordegevechten plaats en ervaren alle paarden een veilige sociale structuur.

In de groepshuisvesting is er in ieder geval zoveel ruimte dat alle paarden kunnen liggen op een schone, droge ondergrond en is er voldoende plaats voor alle dieren aan het voerhek. Ook zijn er tenminste twee waterpunten zodat een dominant paard niet het enige waterpunt kan monopoliseren. Verder is er voldoende ruimte zodat paarden elkaar kunnen ontwijken. De minimale maat van de groepshuisvesting kan worden afgelezen of afgeleid indien nodig, uit *tabel 2*.

Het is ten zeerste aanbevolen dat paarden die buiten verblijven kunnen schuilen tegen zon en andere weersinvloeden.

Voor merries met veulen aan de voet gelden de volgende normen voor nieuwbouw: oppervlakte in m², zoals benoemd in *tabel 1: Geadviseerde minimale grootte van box voor één paard of pony*, vermenigvuldigd met de factor 1,66. Merries met veulens kunnen ook in een groep in de wei staan omdat de veulens dan spelen en dus optimaal bewegen en op een makkelijke manier normaal sociaal gedrag aanleren.

Wenselijk is om een gelegenheid te hebben om paarden te separeren, apart te voeren of te huisvesten mocht dit nodig zijn in bijvoorbeeld geval van ziekte of agressie. Het spreekt voor zich dat de groepshuisvesting vergelijkbaar in de behoeften van het paard voorziet zoals ook individuele huisvesting dat doet. Denk daarbij aan onder andere schone en droge stalbedding en voldoende ventilatie en licht.

Weide

De afrastering van paardenweiden moet deugdelijk en veilig zijn voor het type paarden dat er wordt gehuisvest. Gebruik daarom geen prikkeldraad.

Transport

Regels met betrekking tot transport van paarden over langere afstand en gedurende lange tijd is bij wet geregeld (zie de Transportverordening en de Europese Diergezondheidsverordening). Aanbevolen wordt om de trailer/vrachtwagen jaarlijks te laten controleren op de technische staat van onderhoud. Controle dient te worden uitgevoerd door een daartoe erkend keuringsbedrijf (BOVAG). Bij een geleend of gehuurd transportmiddel is deugdelijke reiniging en desinfectie belangrijk. Bij eigen vervoermiddel is 'schoon' voldoende. Zie erop toe dat de paarden fit en gezond zijn voor de reis, het zogenaamde 'fit to travel'. Check daarom voor én na het transport de gezondheidstoestand en fitheid van de paarden en grijp waar nodig in. Zorg voor zorgvuldig laden en een ervaren chauffeur en volg het protocol 'Extreme weersomstandigheden voor paarden' in extreme omstandigheden. Dit protocol is te vinden op de website van de SRP. Voor transport naar het buitenland is meestal een diergezondheidscertificaat nodig: raadpleeg ruim van tevoren de regels van de

Gemiddelde stokmaat in cm	N paarden	Minimale oppervlakte bij n paarden in m ²	Opmerkingen en aanpassing EU richtlijn
100 - 140	2	18,0	9,0 m ² per dier
100 - 140	3	27,0	9,0 m ² per dier
100 - 140	4	31,4	In richtlijn voor n = 4 of meer dieren => 6m ² per dier maar dan is box voor 4 dieren kleiner dan voor 3 dieren; aangepast naar 4 * (2 * 1,40) ²
100 - 140	>4	= n x 7,8 m ²	= n * (2 * 1,40) ²
141 - 160	2	24,0	12,0 m ² per dier
141 - 160	3	36,0	12,0 m ² per dier
141 - 160	4	41,0	In richtlijn voor n = 4 of meer dieren => 9m ² per dier maar dan is box voor 4 dieren kleiner dan voor 3 dieren; aangepast naar 4 * (2 * 1,60) ²
141 - 160	5	51,0	Idem, aangepast naar 5 * (2 * 1,60) ²
141 - 160	>5	= n x 10,2 m ²	= n * (2 * 1,60) ²
<u>≥160</u>	2	32,0	16,0 m ² per dier
<u>≥160</u>	3	48,0	16,0 m ² per dier
<u>≥160</u>	4	56,0	In richtlijn voor n = 4 of meer dieren => (2*sm) ² per dier maar dan is box voor 4 dieren kleiner dan voor 3 dieren; aangepast naar 14,0 m ² per dier
<u>≥160</u>	5	60,0	Aangepast naar 12,0 m ² per dier
<u>≥160</u>	6	61,4	Idem, aangepast naar 6 * (2 * 1,60) ²
<u>≥160</u>	>6	= n * (2*sm) ²	

Tabel 2: Minimale grootte van groepshuisvesting voor gemiddelde stokmaat (sm) van aantal (n) paarden (gebaseerd op de Europese Richtlijn 2010/63/EU)

Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA). (www.NVWA.nl/onderwerpen/paarden/paarden-transporteren)

Algemene voorwaarden voor het vervoer van paarden (EU-verordening (EG)1/2005)

Het is verboden paarden te vervoeren of te laten vervoeren op een manier die paarden letsel of onnodig lijden toebrengt. Bovendien moet bij commercieel transport aan de volgende voorwaarden worden voldaan:

- 1 Vooraf zijn alle nodige voorzieningen getroffen om de duur van het transport tot een minimum te beperken en tijdens het transport in de behoeften van de paarden te voorzien.
- 2 De paarden zijn geschikt voor het voorgenomen transport.
- 3 Het vervoermiddel is zodanig ontworpen en geconstrueerd en wordt op zodanige wijze onderhouden en gebruikt dat de paarden letsel en lijden bespaard blijft en dat hun veiligheid is gegarandeerd.
- 4 De laad- en losvoorzieningen zijn zodanig ontworpen en geconstrueerd, en worden op zodanige wijze onderhouden en gebruikt dat de paarden letsel en lijden bespaard blijft en dat hun veiligheid is gegarandeerd.
- 5 Mensen die met de paarden omgaan, hebben daarvoor de nodige opleiding of bekwaamheid, naar gelang de situatie, en voeren de werkzaamheden uit zonder gebruikmaking van geweld of een methode die de paarden onnodig angstig maakt of letsel toebrengt.
- 6 Het transport wordt zonder onnodig oponthoud tot de plaats van bestemming uitgevoerd, en de omstandigheden voor het welzijn van de paarden worden regelmatig gecontroleerd en naar behoren in stand gehouden.
- 7 De paarden beschikken, gelet op hun grootte en op het voorgenomen transport, over voldoende vloeroppervlak en stahoogte.
- 8 De paarden krijgen op gezette tijden water, voeder en rust, in kwaliteit en in kwantiteit afgestemd op hun soort en grootte.

Verder lezen

Arbocatalogus Paardenhouderij: <http://www.agroarbo.nl/paardenhouderij/>

Brand in veestallen, 2010, Hoofdstuk 9 en Hoofdstuk 10. <https://edepot.wur.nl/151983>.

Besluit van 3 juli 2018, houdende regels over bouwwerken in de fysieke leefomgeving (Besluit bouwwerken leefomgeving) <https://wetten.overheid.nl/BWBR0041297/2024-01-01/>

Besluit van 5 juni 2014, houdende regels met betrekking tot houders van dieren (Besluit houders van dieren) artikel 1.6: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0035217/2024-07-01>

Chaya, L., Cowan, E., McGuire, B. (2006). A note on the relationship between time spent in turnout and behaviour during turnout in horses (*Equus caballus*). *Applied animal behaviour science* 98, 155-160. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2005.08.020>

De paardenhouderij in het omgevingsrecht, handreiking voor de praktijk, mei 2014, SRP. <https://sectorraadpaarden.nl/wp-content/uploads/2022/04/De-paardenhouderij-in-het-omgevingsrecht.pdf>

Equine Industry Welfare Guidelines Compendium for Horses, Ponies and Donkeys (Third Edition). https://newc.co.uk/advice_articles/code-of-practice-for-the-welfare-of-horses/

EU-richtlijn 2010/63/EU VAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD van 22 september 2010 betreffende de bescherming van dieren die voor wetenschappelijke doeleinden worden gebruikt. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0063>

Handboek Huisvesting Paard, 1998, Praktijkonderzoek Rundvee, Schapen en Paarden, Lelystad. <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/46038>

Handboek Huisvesting van Paarden, vijfde druk december 2010, Vlaamse overheid, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Duurzame Landbouwwontwikkeling. <https://lv.vlaanderen.be/sites/default/files/attachments/35.pdf>

Handboek Veilig Paardrijden, september 2016, Stichting Veilige Paardensport, Ermelo. <https://www.veiligpaardrijden.nl/wp-content/uploads/2017/01/Handboek-SVP-24-02-2017.pdf>

Kay, R., & Hall, C. (2009). The use of a mirror reduces isolation stress in horses being transported by trailer. *Applied Animal Behaviour Science*, 116(2-4), 237-243. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2008.08.013>

Kjellberg L, Yngvesson J, Sassner H, Morgan K. (2021) Horses' Use of Lying Halls and Time Budget in Relation to Available Lying Area. *Animals (Basel)*, 10;11(11):3214. <https://doi.org/10.3390/ani11113214>

Kjellberg L, Sassner H, Yngvesson J. (2022). Horses' resting behaviour in shelters of varying size compared with single boxes. *Applied Animal Behaviour Science*, 254: 105715. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105715>

Lesimple, C., Reverchon-Billot, L., Galloux, P., Stomp, M., Boichot, L., Coste, C., ... & Hausberger, M. (2020). Free movement: A key for welfare improvement in sport horses?. *Applied Animal Behaviour Science*, 225, 104972. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2020.104972>

Maatlat duurzame veehouderij. <https://www.maatlatduurzameveehouderij.nl/>

Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA), Paarden transporteren, www.nvwa.nl/onderwerpen/paarden/paarden-transporteren

Padalino, B. (2025). Effects of the different transport phases on equine health status, behavior, and welfare: A review. *Journal of Veterinary Behavior* 10.3: 272-282. <https://doi.org/10.1016/j.jveb.2015.02.002>

Protocol extreme weersomstandigheden voor paarden, versie 3 september 2023, SRP. [Protocol-extreme-temperaturen-voor-paarden-versie-3-9-2023](https://www.srp.nl/Protocol-extreme-temperaturen-voor-paarden-versie-3-9-2023) Def.pdf

Suagee-Bedore, J. K., Linden, D. R., & Bennett-Wimbush, K. (2021). Effect of pen size on stress responses of stall-housed horses receiving one hour of daily turnout. *Journal of Equine Veterinary Science*, 98, 103366. <https://doi.org/10.1016/j.jevs.2020.103366>

Transportverordening, EU-verordening (EG)1/2005. VERORDENING (EG) Nr. 1/2005 VAN DE RAAD van 22 december 2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten en tot wijziging van de Richtlijnen 64/432/EEG en 93/119/EG en van Verordening (EG) nr. 1255/97. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX%3A32005R0001%3ANL%3AHTML>

Werhahn, H., Hessel, E.F., Schulze, H., Van den Weghe, H.F.A. (2011). Temporary Turnout for Free Exercise in Groups: Effects on the Behavior of Competition Horses Housed in Single Stalls, *Journal of Equine Veterinary Science* 31, 417-425. <https://doi.org/10.1016/j.jevs.2011.01.006>

Wetten.nl – Regeling – Besluit houders van dieren – BWBR0035217 – artikel 1.6. (2024, juli 1). https://wetten.overheid.nl/BWBR0035217/2024-07-01/#Hoofdstuk1_Paragraaf2_Artikel1.6

6 Goede gezondheid

Uitgangspunten voor de GOEDE GEZONDHEID van paarden

- 1 De paardenhouder/verzorger/eigenaar is zelf verantwoordelijk voor de gezondheid van zijn paard en schakelt bij gezondheidsproblemen een dierenarts in.
- 2 De paardenhouder/verzorger/eigenaar draagt zorg voor de preventie van dierziekten en een goed management van parasieten. In het geval van besmetting wordt in overleg met de dierenarts adequate zorg verleend.
- 3 Alleen ervaren en/of gecertificeerde personen worden betrokken bij de gebits- en hoefverzorging van paarden/pony's.
- 4 Het is verboden om tastharen en haren aan de binnenzijde van de oorschelp te verwijderen. Daarnaast is het verboden staarten te couperen.
- 5 Alle paarden dienen te voldoen aan de Europese regelgeving betreffende de identificatie en registratievoorschriften bij het houden van paarden.

Uitwerking voor de GOEDE GEZONDHEID van paarden

- 1 De paardenhouder/verzorger/eigenaar is altijd zelf verantwoordelijk voor de gezondheid van zijn paard. Daarvoor is het belangrijk dat deze persoon subtiele tekenen van pijn en stress kan herkennen.
- 2 Er wordt contact opgenomen met de dierenarts bij acute gezondheidsproblemen en als er tekenen zijn van veranderende gezondheid. De dierenarts schat de ernst van de situatie in.
- 3 Er wordt direct contact opgenomen met de dierenarts als er tekenen zijn van bijvoorbeeld:
 - acute buikpijn (koliek);
 - ernstige benauwdheid;
 - verwondingen, ernstige bloedingen, botbreuken en schade aan de ogen;
 - onvermogen om op te staan en/of te bewegen;
 - ernstige diarree;
 - langdurig/abnormaal zweten;
 - te hoge lichaamstemperatuur (>39,0 °C), angst, rusteloosheid, verlies van eetlust;
 - alle andere tekenen van acute pijn of letsel;
 - niet vorderende geboorte.
- 4 Paarden op stal en in de weide worden dagelijks geïnspecteerd op verwondingen, algehele

- gezondheid en de beschikbaarheid van voedsel en water.
- 5 Merries in de late dracht worden ten minste tweemaal per dag gecontroleerd op tekenen van veulenen en vaker als het tijdstip van de geboorte nadert.
 - 6 Zieke en/of kreupele paarden worden zo nodig afgezonderd van andere paarden.
 - 7 Bij introductie van nieuwe paarden dient rekening te worden gehouden met de risico's van insleep van ziekten. Overweeg een quarantaineperiode van 3 weken.
 - 8 Maak in overleg met de dierenarts een strategie om wormbesmetting en resistentie tegen ontwormingsmiddelen te voorkomen.
 - 9 Neem maatregelen om paarden tegen insecten te beschermen.
 - 10 Zorg voor voldoende hygiëne en passende plaagdierenbeheersing.
 - 11 Adequate preventie (vaccineren), een goed wormbeleid en behandeling van aandoeningen zijn noodzakelijk voor een goede gezondheid.
 - 12 Het belasten van het paard geschiedt met mate en is aangepast aan ras, leeftijd, ervaring en de algehele toestand van het paard.
 - 13 Maak bij voorkeur gebruik van een professional aangesloten bij een beroepsvereniging die is aangesloten bij de FNHB. Zij stellen voorwaarden (certificering) voor lidmaatschap en oefenen controle uit op de kwaliteit van de zorg.
 - 14 Het beslaan en bekappen van paarden gebeurt bij voorkeur door een ervaren hoefsmid. Een overzicht van de door de sector erkende hoefsmiden is te vinden op de website van de Nederlandse Vereniging van Hoefsmiden.
 - 15 Het gebit van paarden wordt alleen door een dierenarts of een door de sector erkende gebitsverzorger, bij voorkeur met regelmaat, gecontroleerd en zo nodig behandeld. Een overzicht van de door de sector erkende gebitsverzorgers is te vinden op de website van de Nederlandse Vereniging voor Gebitsverzorging bij het Paard.
 - 16 Het is verboden om tastharen volledig te verwijderen.
 - 17 Het is niet toegestaan om de haren aan de binnenzijde van de oorschelp af te scheren, omdat deze de uitwendige gehoorgang beschermen. Het

Het belasten van het paard geschiedt met mate en is aangepast aan ras, leeftijd, ervaring en de algehele toestand van het paard.

is echter geen probleem als overmatig uitstekende haren worden afgeknipt.

- 18 Deelname van paarden met gecoupeerde staarten aan evenementen is in Nederland verboden.
- 19 Het paspoort behoort bij het paard en moet tijdens transport worden meegenomen.
- 20 Als paarden, die nog niet uitgesloten zijn voor de humane consumptie, medicijnen toegediend krijgen met een wachttijd van 6 maanden of medicijnen waardoor het dier niet meer geslacht mag worden, behoort dit door de dierenarts in het paardenpaspoort genoteerd te worden.
- 21 Europese regelgeving stelt verplicht dat alle paarden (behalve veulens jonger dan 9 maanden) een paardenpaspoort en een microtransponder (chip) hebben. Ieder paard in Nederland moet geregistreerd zijn in de centrale database van de RVO (Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland).

Deze lijst is een leidraad en is niet uitputtend.

**Achtergrond
voor de GOEDE GEZONDHEID van paarden**

De paardenhouder/verzorger/eigenaar is zelf verantwoordelijk voor de gezondheid van zijn paard. De paardenhouder/verzorger/eigenaar kan bij het nemen van deze verantwoordelijkheid ondersteund worden door de dierenarts en andere professionals en eventueel door wettelijke maatregelen. Een van de belangrijkste invloeden op de gezondheid en het welzijn van het paard zijn de zorg en het management door de paardenhouder/verzorger/eigenaar van het paard. Paardenhouders/verzorgers/eigenaren behoren zich bewust te zijn van de welzijnsbehoeften en de gezondheidseisen van hun paarden. Daarnaast zijn zij in staat om in alle voorzienbare omstandigheden de zorg voor hun paarden te dragen. Iedereen die verantwoordelijk is voor het toezicht op de paarden is in staat om tijdig tekenen van nood of een slechte gezondheid te herkennen en bij twijfel de dierenarts te raadplegen. Aan te bevelen valt om op de hoogte te zijn van de normaalwaarden (hartslag, ademhaling, temperatuur) en deze van individuele paarden te kennen.

Ziektepreventie

Op een paardenbedrijf is het van belang om ziekteverwekkers zo goed mogelijk buiten het bedrijf te houden. De dierenarts kan helpen met het opstellen van een plan voor preventieve gezondheidszorg.

- 1 Paardenhouders zorgen dat het bedrijf en de bedrijfsomgeving zoveel mogelijk vrij zijn van insecten die ziekten overbrengen (gebruik alleen toegelaten middelen). Aanbevolen wordt om in overleg met een deskundige een bestrijdingsplan te maken voor insecten en plaagdieren die ziekteverwekkers kunnen overbrengen.
- 2 De huisvesting van de paarden is goed geventileerd en bij voorkeur gebouwd met goed te reinigen oppervlakken.
- 3 Water- en voerbakken worden regelmatig gereinigd.
- 4 Er wordt zorg gedragen voor een zorgvuldig vaccinatiebeleid en in overleg met de dierenarts een strategie opgezet om wormbesmetting te voorkomen of te behandelen.
- 5 Er wordt gezorgd voor een schone, droge stal.
- 6 Het stalgebouw wordt indien mogelijk tenminste een keer per jaar volledig schoongemaakt en gedesinfecteerd met een toegelaten middel (altijd alle paarden eerst eruit halen). Van belang hierbij is dat moeilijk te reinigen gereedschap (zoals rieden en poetsmaterialen), oppervlakken (zoals hout en tralies) en lastig te bereiken plaatsen (zoals hoeken en mestputjes) extra aandacht krijgen.
- 7 Groepen paarden worden zoveel mogelijk gelijk in samenstelling gehouden, zodat er zo min mogelijk nieuwe insleep van direct overdraagbare ziekten is.
- 8 Nieuwe paarden, en zeker paarden die uit het buitenland komen, gaan idealiter 3 weken in quarantaine. Hiermee is er een betere preventie van insleep van besmettelijke ziekten mogelijk.
- 9 In het geval van een uitbraak van een besmettelijke dierziekte wordt direct met een dierenarts overlegd en het contact tussen paarden wordt beperkt. Looproutes worden zo nodig aangepast. In een dergelijke situatie zal het transport tussen verschillende bedrijven worden gestopt. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor bezoekers en toeleverende bedrijven.
- 10 Medewerkers worden goed voorgelicht en geven persoonlijke hygiëne prioriteit (bijvoorbeeld handen wassen).

Om in voorkomende noodsituaties eerste hulp te kunnen bieden bij bijvoorbeeld acute bloedingen en verwondingen is het aanwezig zijn van een 'Eerste Hulp pakket' gewenst. Instructie over het gebruik van de thermometer, verbandmiddelen en desinfectiemateriaal geschiedt in overleg met de dierenarts.

Gezien het feit dat insecten bepaalde ziekten kunnen overbrengen, is het weren van insecten een zinvolle preventieve maatregel. Door het zoveel mogelijk insectenvrij houden van de leefomgeving en paarden/pony's te beschermen tegen insectenbeten, kunnen paardenhouders zorgen dat de infectiedruk laag blijft. Insectenwering dient te geschieden met toegelaten middelen. Daarnaast is het noodzakelijk om aandacht te hebben voor stilstaand water en mestopslag waarin bepaalde insecten zoals muggen zich kunnen voortplanten. Voor preventie en behandeling van huidaandoeningen, zoals eczeem, schimmelinfecties, schurft, zomereczeem en voor bestrijding/behandeling van uitwendige parasieten en het verbeteren van de omgevingsfactoren dient een dierenarts geraadpleegd te worden.

Ontwormen en vaccineren

Preventie is een essentieel onderdeel van de aanpak van besmettelijke paardenziekten en een waarborg voor de gezondheid. Gezondheidsbegeleiding van paarden vraagt om registratie van routinebehandelingen, zoals toediening van medicamenten, vaccinaties en ontwormingsmiddelen. Als het paard na overlijden nog bestemd zou kunnen zijn voor menselijke consumptie, worden bepaalde toegediende medicijnen door de dierenarts in het paspoort genoteerd.

De begrazingsstrategie en het graslandbeheer zijn van invloed op de verspreiding van wormen. Door middel van mestonderzoek kan worden gecontroleerd op de aanwezigheid van inwendige parasieten (wormen). Op basis van het stal-/weidemanagement en de uitslag van het mestonderzoek geeft de dierenarts advies over de juiste behandeling, het moment van behandelen en het voorkómen van resistentie tegen de gebruikte ontwormingsmiddelen.

Door vaccineren wordt de opbouw van afweerstoffen gestimuleerd. Hierdoor wordt het immuunsysteem van het paard ondersteund of geactiveerd zodat dit beter kan reageren op de ziekteverwekkers die infectieziekten veroorzaken. Het vaccinatieprogramma wordt door een dierenarts vastgesteld, afgestemd op de wensen van de houder van een paard. Indien het

paard deelneemt aan wedstrijden of evenementen zijn specifieke vaccinaties verplicht, waaronder influenza. In Nederland kan voor verschillende paardenziekten worden gevaccineerd, onder meer: tetanus, Equine Influenza (griep), Equine Herpesvirus (EHV, rhinopneumonie), droes en westnijlvirus.

Equine Influenza

In Nederland komt influenza voor. Geïnfecteerde zieke paarden vertonen een droge hoest, waterige neusuitvloeiing, sloomheid en koorts. Paarden met een influenza-infectie knappen meestal zonder problemen binnen 10 dagen op, maar het hoesten kan langer aanhouden. Volledig herstel kan 2 tot 3 weken of langer duren of in ernstige gevallen zelfs 6 maanden. Drachtige merries kunnen eventueel hun veulen verwerpen. Paarden in training mogen pas weer getraind worden als het hoesten geheel is verdwenen. Vaccinatie biedt een goede bescherming tegen het virus. Aanbevolen wordt alle paarden op een bedrijf gelijktijdig minimaal één keer per jaar te vaccineren. Een paard dat nog niet eerder is gevaccineerd, of geen geldige basisvaccinatie heeft, moet eerst (opnieuw) een basisvaccinatie krijgen. De eerste vaccinatie wordt idealiter vanaf 5 maanden leeftijd gegeven, gevolgd door een tweede vaccinatie 21-60 dagen later en een derde vaccinatie minimaal 120 en maximaal 6 maanden + 21 dagen na de tweede vaccinatie. De vaccinatie moet vervolgens jaarlijks worden herhaald (deze termijn kan afwijken voor bijvoorbeeld internationale sportpaarden of voor paarden die op transport moeten).

Tetanus

Tetanus is een acute wondinfectie, ook wel bekend als 'kaakklem'. Het is een dodelijke ziekte bij paarden, die wordt veroorzaakt door de tetanusbacterie. De tetanusbacteriën scheiden giftige stoffen af (toxines), die langs de zenuwen of via bloedbaan zich verspreiden en via zenuwbanen het centrale zenuwstelsel kunnen binnendringen. Het algemeen ziektebeeld kan 2 tot 60 dagen na het binnendringen van de bacterie optreden en wordt gekenmerkt door een verkramping van de lichaamsspieren waardoor in eerste instantie verstijving van de kauwspieren optreedt ('kaakklem') en later van het hele dier optreedt. Wat verder kenmerkend is voor tetanus is dat het derde ooglid tevoorschijn komt. In lichte gevallen of in het begin van de ziekte zal soms alleen een enigszins stijve gang opvallen of het 'strak staan' van de oren. De giftige stoffen veroorzaken uiteindelijk verlamme spierspasmen die leiden tot ademhalingsstilstand, wat de dood tot

gevolg heeft. Alle paarden lopen het risico op een tetanusinfectie omdat de bacterie overal voorkomt, zowel in de bodem als ook in de mest en paarden dienen daarom preventief gevaccineerd te worden. De basisvaccinatie voor het paard bestaat uit 2 injecties met een tussenruimte van 4 tot 8 weken (vaak in combinatie met influenza). Deze vaccinatie kan ieder jaar worden herhaald, maar als er vaker influenza wordt gevaccineerd is het beter om de tetanus maar eenmaal per 2 jaar te laten geven.

Rhinopneumonie

Rhinopneumonie-infecties worden veroorzaakt door het Equine Herpes Virus (EHV) – er zijn verschillende typen en deze kunnen bij het paard luchtwegklachten, abortus of neurologische verschijnselen (ataxie of verlamming) veroorzaken. Als een paard verdacht wordt is het onverstandig het dier naar een ander bedrijf te brengen en zeker niet naar een plaats waar drachtige of te dekken merries staan. Besmetting vindt plaats via de luchtwegen. Het voorkomen van contact met besmette paarden is de belangrijkste preventieve maatregel. De luchtweginfectie is doorgaans niet heel ernstig. De neurologische vorm geeft wel ernstige problemen. Vaccinatie tegen EHV-1 en EHV-4 is mogelijk en de aanpak kan het beste met de eigen dierenarts worden overlegd. De vaccinatie moet minimaal tweemaal per jaar gegeven worden, na een basisvaccinatie met 4 weken tussentijd. EHV-vaccinatie geeft geen volledige bescherming tegen de abortusvorm en voor drachtige merries geldt een wat ander schema. Voor zover bekend beschermt de vaccinatie niet afdoende tegen de neurologische vorm van rhinopneumonie. Het advies 'Rhinopneumonie bij het paard' is te vinden op de website van de SRP.

Westnijlvirus

Het Westnijlvirus (WNV) wordt overgedragen door muggen en valt daarmee onder de zogenaamde vectorgebonden ziekten. Zowel paarden als mensen kunnen door het WNV een hersenontsteking krijgen en eventueel sterven. Dit betekent dat WNV formeel wordt gezien als een zoönose, een ziekte die zowel bij dier als mens voorkomt. Het paard is echter een zogenaamde eindgastheer, dat wil zeggen dat het paard besmet kan raken door een mug, maar vervolgens geen nieuwe

mug kan besmetten en dus de ziekte niet via de muggen kan overdragen naar andere dieren of mensen. Het virus beschadigt zenuwcellen in de hersenen en het ruggenmerg. Bij ongeveer 20% van de geïnfecteerde paarden veroorzaakt WNV symptomen, bij ongeveer 1% leidt dit tot sterfte of euthanasie. Symptomen zijn over het algemeen mild (koorts, slecht eten, sloom), maar verlamingsverschijnselen, spiertrillingen (startend rond de ogen en de mond), gewichtsverlies en incidenteel plotselinge dood kunnen ook optreden. WNV kan zich in de vector (mug) en reservoir (vogel) vermenigvuldigen. Er zijn voor het paard, in tegenstelling tot mensen, meerdere vaccins tegen WNV geregistreerd. De effectiviteit van deze vaccins is goed, 96,7% biedt klinische bescherming. Een basisvaccinatie, 2 injecties met 3 tot 5 weken tussentijd, wordt idealiter afgerond vóór het muggenseizoen, dus in de maanden april en mei. Daarna moet de vaccinatie jaarlijks worden herhaald vóór het muggenseizoen.

Droes

Droes is een zeer besmettelijke ziekte die wordt veroorzaakt door de bacterie *Streptococcus equi subsp. equi*. Er treden ontstekingsverschijnselen in de lymfeknopen van de keel op en de daardoor ontstane irritatie veroorzaakt een min of meer onderdrukt hoesten. Als droes op een bedrijf wordt vastgesteld, raken meestal vrijwel alle paarden op het bedrijf besmet. Als paarden droes hebben doorgemaakt, kunnen ze drager van de bacterie blijven (meestal in de luchtzakken) en de ziekte later weer naar andere paarden overbrengen. Een goed stalmanagement en goede hygiëne zijn de basis van preventie van droes. Paarden kunnen bij een ernstige infectie overlijden aan droes. Door middel van vaccinatie tegen droes kunnen problemen in risicogroepen (bijvoorbeeld groepen waarin verschillende jonge dieren bij elkaar worden gezet) worden voorkomen. Als een paard besmet blijkt te zijn met droes, moet dit paard zo snel mogelijk worden geïsoleerd. De behandeling is bij paarden met droes gericht op het bestrijden van de symptomen. Na een besmetting met droes heeft het paard antistoffen gemaakt en is dan meestal voor lange tijd beschermd tegen de ziekte. De leidraad 'Droes' is te vinden op de website van de SRP.

Alle paardenhouders/verzorgers/eigenaren moeten zich bewust zijn van de welzijnsbehoeften en de gezondheidseisen van hun paarden.

Tekengebonden ziekten

De volgende ziekteverwekkers kunnen door teken op paarden worden overgedragen:

- Borreliose (ziekte van Lyme): *Borrelia burgdorferi*
- Anaplasmose: *Anaplasma phagocytophilum*
- Piroplasmose: *Babesia caballi* (Equine Babesiose) of *Theileria equi* (Equine Theileriose)

Het aantal zieke paarden als gevolg van een tekenbeet is, voor zover bekend, momenteel beperkt. Uit onderzoek blijkt echter dat er wel steeds meer besmette teken in Nederland voorkomen. Het is dus belangrijk om bij onverklaarbare klachten ook aan teekgerelateerde aandoeningen te denken en de dierenarts te vertellen of er in het (recente) verleden ook teken bij het betreffende paard zijn gevonden. Als een paard teken heeft, is het van belang deze zo snel mogelijk met een pincet met kop en al te verwijderen en eventueel te bewaren in een afgesloten pot.

Correcte beweging

Een gezond paard beweegt correct en vertoont looplust. Afwijkingen, bijvoorbeeld verschil in paslengte of knikken van hoofd of heup worden gezien als onregelmatigheden of in ernstigere vorm als kreupelheid. Kreupelheid is meestal een indicatie van pijn of ongemak. Als de oorzaak van de kreupelheid niet onmiddellijk wordt vastgesteld en behandeld, kan dit leiden tot onnodige pijn voor het paard. Onderzoek en advies van een dierenarts is hierin gewenst. Na onderzoek wordt een behandeling ingesteld zodat het welzijn van het paard niet onnodig wordt geschaad. Een mogelijkheid voor afzonderlijke huisvesting van geblesseerde of zieke paarden is daarbij vaak nodig.

Belasting

Dagelijkse (vrije) beweging is essentieel voor het bewegingsstelsel en voor de spijsvertering van een paard. Het belasten van het paard geschiedt aangepast aan de leeftijd, type (ras), het soort werk waarvoor het paard bedoeld is en de algehele fysieke gesteldheid van het paard. Het paard is een bewegingsdier. Gevarieerde training kan mentale en fysieke overtraining voorkomen. Alle inspanningen die van het paard worden gevraagd in de relatie tussen mens en paard kunnen als een vorm van training worden gezien. Voor meer informatie over de verantwoorde inzet en training van paarden wordt verwezen naar de whitepaper 'Paardendierenarts en paardenwelzijn' van de KNMvD en de Welzijnscode van de KNHS.

Hoefverzorging

Hoeven worden zo vaak bekapt als nodig is om de gezondheid van de hoef te behouden. Dat begint al vanaf jonge leeftijd. Bij een afwijkende beenstand van veulens dient zo vroeg mogelijk gehandeld te worden, aangezien correcties aan de beenstanden dan nog mogelijk zijn. De frequentie van bekappen hangt af van diverse factoren zoals leeftijd, seizoen, voeding en het gebruik van het paard. Als advies kan worden aangehouden dat de hoeven elke 6 tot 8 weken gecontroleerd dienen te worden en hoefijzers, indien aanwezig, dienen te worden vervangen of opnieuw ondergebracht na bekappen. Een droge huisvesting is ook noodzakelijk voor de hoeven. Meer informatie over professionele hoefverzorging vindt u de website van de Nederlandse Vereniging van Hoefsmiden (www.nederlandseverenigingvanhoefsmiden.nl).

Gebitsverzorging

De benodigde tandheelkundige zorg hangt af van verschillende factoren zoals voeding, het gehanteerde managementsysteem en de natuurlijke gebitskwaliteit. Het advies is om vanaf een leeftijd van 2 jaar minstens 1 keer per jaar het gebit te laten onderzoeken door een dierenarts of een gecertificeerde gebitsverzorger. Onregelmatige slijtage en afwijkingen van het gebit moeten worden gecorrigeerd om de gezondheid en het welzijn van het paard te waarborgen. Meer informatie vindt u op de website van de Nederlandse Vereniging voor Gebitsverzorging bij het Paard (www.nvvgp.nl).

Cosmetische en lichamelijke ingrepen

De meeste paardeneigenaren willen hun paard zo mooi mogelijk presenteren. Soms worden de tastharen op neus en mond afgeschoren. Het paard gebruikt zijn tastharen onder andere bij het zoeken naar voedsel en bij het verkennen van de omgeving. Het is daarom verboden om tastharen volledig af te scheren. Het is ook niet toegestaan om de haren aan de binnenzijde van de oorschelp volledig af te scheren, omdat deze de uitwendige gehoorgang beschermen. Het is echter geen probleem als overmatig uitstekende haren, na voorzichtig 'dubbelvouwen' van het oor, worden afgeknipt.

Het verrichten van lichamelijke ingrepen is verboden. Lichamelijke ingrepen mogen alleen worden uitgevoerd als hier een diergeneeskundige noodzaak toe is. De wet maakt een uitzondering als het bijvoorbeeld gaat over

Preventie is een essentieel onderdeel van de aanpak van besmettelijke paardenziekten en een waarborg voor de gezondheid.

het castreren van een paard of het inbrengen van een injectienaald. Wel verboden is het couperen van een staart. De staart is een belangrijk sociaal instrument. Het paard geeft met de staart ook signalen aan andere paarden. De staart beschermt de anus en bij merries met name ook de vulva. Het is daarbij ook een handige vliegenmepper, daarmee weert het paard niet alleen de vliegen van zijn eigen lichaam, maar ook voor de weidegenoten. Tot slot speelt de staart waarschijnlijk ook een rol bij de beweging.

Identificatie en registratie van paarden

In de Europese diergezondheidswetgeving zijn bepalingen opgenomen die landen verplichten om een effectief systeem voor de identificatie en registratie (I&R) van dieren te handhaven. Deze wetgeving is bedoeld om de gezondheid van dieren te waarborgen, de verspreiding van besmettelijke ziektes te voorkomen en de traceerbaarheid van dieren te bevorderen. Bij deze verordening worden regels vastgesteld met betrekking tot de preventie en bestrijding van dierziekten die kunnen worden overgedragen op dieren of mensen. De naleving van deze Europese regels is cruciaal voor het bevorderen van dierenwelzijn en het beschermen van de volksgezondheid binnen de Europese Unie (regels gelden op grond van de Vo (EU) 2016/429 (en onderliggende Verordeningen)). Ten behoeve van diergezondheid en preventie van de uitbraak van besmettelijke ziekten is het essentieel om te weten hoeveel paarden Nederland telt en waar

deze worden gehouden. De locatie van paarden die 30 dagen of langer op één plaats gestald staan, moet een Uniek Bedrijfsnummer (UBN) hebben en geregistreerd worden in de database van RVO. De paarden die gehouden worden op de locatie moeten worden gekoppeld aan dit UBN. Die registratie is de taak van de exploitant van de locatie waar het paard wordt gehouden. Wanneer een paard wordt geïmporteerd uit het buitenland, dient een importmelding gedaan te worden bij een paspoort uitgevende instantie. Meer informatie is te vinden op de website van RVO (www.RVO.nl).

Door transport van paarden over de hele wereld en door klimaatverandering is de kans dat er nieuwe besmettelijke paardenziekten naar Nederland komen en zich kunnen vestigen steeds reëler. Het oprukken van besmettelijke paardenziekten is een bedreiging voor de paardenhouderij. Voorbeelden van wereldwijd voorkomende, door vectoren (insecten) overgebrachte paardenziekten, zijn Westnijlvirus (WNV), Equine Infectieuze Anemie (EIA) en Afrikaanse paardenpest (APP).

Paardenmarkten

Paardenmarkten dienen te opereren conform het protocol dat opgesteld is door de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD), KNMvD Cluster Paard, de SRP en de Dierenbescherming (DB). Dit protocol is te vinden op de website van de SRP.

Verder lezen

Bruin, G., Knaap, J., Smolders, E. A. A., & van der Spek, M. C. (Eds.) (1997). Tussen de oren, voor paard en pony in praktijk. (Publicatie / Praktijkonderzoek Rundvee, Schapen en Paarden (PR); No. 125). Praktijkonderzoek Rundvee, Schapen en Paarden. <https://edepot.wur.nl/34086>

C. van Maanen, L. van den Wollenberg, E.W. Siegers en M.M. Sloet van Oldruitenborgh-Oosterbaan. Leidraad droes. Dier-en-Arts 2018, november, pp. 258-267. <https://www.knmvd.nl/app/uploads/2018/12/2018-Leidraad-Droes-definitief-DierArts-november.pdf>

Engeland, M. Droes. KWPN Magazine 9 – 2019. <https://www.kwpn.nl/Files/Files/Artikelenarchief/Droes.pdf>

Dierendonck, M., Laarakker, E. en Voest, E. (2009). Het tevreden paard. Fontaine Uitgevers BV.

Frippiat, T en Sloet, M. Welke vaccinaties wanneer? De Hippische Ondernemer 2024, 1, pp. 25-28. <https://sectorraadpaarden.nl/wp-content/uploads/2024/03/2024-Welke-vaccinatie-Frippiat-en-Sloet-Hippische-Ondernemer.pdf>

Frippiat, T., Spierenburg, M., van Rijn, P., en Sloet, M. Meldingsplichtige dierziekten bij paarden. Tijdschrift voor Diergeneeskunde, 2023, 30 oktober. <https://sectorraadpaarden.nl/wp-content/uploads/2024/08/2023-Meldingsplichtige-Ziekten-Paard-Frippiat-et-al.-TvD.pdf>

Gezondheidsdienst voor dieren. (2011). Regelmatige gezondheidscontrole heel belangrijk. P 4-5. <https://edepot.wur.nl/210546>

Lefebvre, D., Lips, D., Odberg, F. O. and Giffroy, J. M., (2007). Tail docking in horses: a review of the issues. Animal 1: 1167–1178. <https://doi.org/10.1017/S1751731107000420>

Plan van Aanpak Welzijn in de sector Paardenhouderij. (2009). SRP. https://sectorraadpaarden.nl/wp-content/uploads/2025/02/welzijn_in_de_sector_paardenhouderij_plan_van_aanpak-2009.pdf

Protocol extreme weersomstandigheden voor paarden, versie 3 september 2023, sectorraad paarden. [Protocol-extreme-temperaturen-voor-paarden-versie-3-9-2023_Def.pdf](https://sectorraadpaarden.nl/wp-content/uploads/2023/09/Protocol-extreme-temperaturen-voor-paarden-versie-3-9-2023_Def.pdf)

Protocol Welzijn Paardenmarkten (juni 2017) https://sectorraadpaarden.nl/wp-content/uploads/2023/05/Protocol_welzijn_paardenmarkten_2017.pdf

Sloet, M. Equine infectieuze anemie. KWPN Magazine 2023, november, pp. 1-4. <https://sectorraadpaarden.nl/wp-content/uploads/2024/08/2024-03-Equine-Infectieuze-Anemie-KWPN-magazine.pdf>

Sloet, M. Influenza, een verraderlijk griepvirus. KWPN Magazine 2021, november, pp. 18-23. https://www.kwpn.nl/Files/Files/Artikelenarchief/2021-11-Influenza_-een-verraderlijk-griepvirus.pdf

Sloet, M. Hoefbevangenheid, voorkomen is veel beter dan genezen. KWPN Magazine 2021, juni, pp. 14-21. <https://www.kwpn.nl/Files/Files/Artikelenarchief/2021-6-Hoefbevangenheid.pdf>

Sloet, M., et.al. (2024), Leidraad paard en parasieten DierenArts nummer 10 2024, pp 242-257 <https://www.knmvd.nl/app/uploads/2024/11/2024-Leidraad-Paard-en-Parasieten-Sloet-et-al.-Dier-en-Arts.pdf>

Sloet, M., Kootwijk, F., Wollenberg, L., en Doorn, D. Leidraad paard en parasieten. Dier-en-Arts 2024, oktober, pp. 242-257. <https://www.knmvd.nl/app/uploads/2024/11/2024-Leidraad-Paard-en-Parasieten-Sloet-et-al.-Dier-en-Arts.pdf>

Sloet, M. West Nijl Virus, waarom een besmette grasmus belangrijk is. KWPN Magazine 2020, oktober, pp. 18-21. <https://sectorraadpaarden.nl/wp-content/uploads/2024/08/2020-West-Nijl-Virus-Sloet-KWPN-Magazine-okt.pdf>

Sloet van Oldruitenborgh-Oosterbaan, M.M., de Bruijn, C.M., van den Wollenberg, L. en van Maanen, C. Rhinopneumonie bij het paard, vaccineren de oplossing? Tijdschrift voor Diergeneeskunde 2018, pp. 20-21. <https://sectorraadpaarden.nl/wp-content/uploads/2023/02/2021-Rhinopneumonie-Sloet-KWPN-Magazine-Januari.pdf>

Sloet, M. Rhinopneumonie, waarom steekt dat steeds weer de kop op? KWPN Magazine 2021, januari, pp. 44-49. <https://sectorraadpaarden.nl/wp-content/uploads/2023/02/2021-Rhinopneumonie-Sloet-KWPN-Magazine-Januari.pdf>

Sloet, M. (2013). Tetanus of klem bestaat dat nog. <https://diergeneeskunde.nl/wp-content/uploads/2020/10/tetanus.pdf>

www.fnhb.nl/leden/

www.paardenarts.nl/kennisbank/paardenpaspoort-en-medicijngebruik-bij-paarden/

Zorgen voor je paard. Brochure (RDA 2003/04) Raad voor Dierenaangelegenheden, Den Haag. <https://www.rda.nl/publicaties/zienswijzen/2003/05/10/zorgen-voor-je-paard>

7 Natuurlijk gedrag

Uitgangspunten voor het NATUURLIJK GEDRAG van paarden

- 1 Sociaal contact is een essentiële behoefte voor paarden en de huisvesting biedt de mogelijkheid om in deze behoefte te voorzien.
- 2 Een paard eet van nature volgens het hapje-stapje principe, dus het aanbieden van ruwvoer op verschillende plaatsen heeft indien mogelijk de voorkeur.
- 3 Veulens staan tijdens het speenproces en opfokken nooit alleen en bij voorkeur in een groep. Spenen gebeurt bij voorkeur vanaf 5 á 6 maanden leeftijd geleidelijk, afhankelijk van de ontwikkeling. Veulens worden nooit jonger dan 4 maanden gespeend.
- 4 Paarden leven bij voorkeur in een omgeving waar ze kunnen kiezen wat ze willen doen en waarin ze in hun natuurlijke basisbehoeften kunnen voorzien.
- 5 Om met paarden te kunnen communiceren is begrip van hun gedrag en hun lichaamstaal een vereiste. Het gebruik van hulpmiddelen dient altijd weloverwogen en met verstand te gebeuren.

Uitwerking adviezen voor het NATUURLIJK GEDRAG van paarden

- 1 Het houden van één paard is onwenselijk.
- 2 Sociaal contact (zien, besnuffelen en liefst ook aanraken) met andere paarden is dagelijks mogelijk. Voor paarden is het belangrijk dat ze deels of volledig toegang tot elkaar hebben. Elkaar kunnen 'groomen' (bijten, knabbelen) is belangrijk en stressverlagend gedrag en moet, waar mogelijk, worden toegestaan. Het volledig toegang hebben tot één ander paard in plaats van een hele groep is voor een paard al genoeg om veel sociaal gedrag (lichamelijk contact) te kunnen vertonen, mits de twee dieren elkaar verdragen (dat is niet altijd het geval).
- 3 Het advies is om paarden alleen volledig toegang tot elkaar te geven waarbij de risico's die dit samen zijn met zich mee kan brengen worden geminimaliseerd (rekening houdend met de verschillende karakters van paarden en ruimte om een 'belager' te ontwijken). Paarden hebben hun eigen karakters en ervaringen en vinden elkaar leuk of niet. Sociaal

- contact moet dus met paarden zijn waarmee het onderling klikt. De introductie van nieuwe paarden in een groep moet geleidelijk en doordacht gebeuren om stress en verwondingen te voorkomen.
- 4 Indien het niet mogelijk is om paarden (deels) fysiek contact te geven, is oogcontact het minimale. Als paarden andere paarden kunnen zien (en deels contact kunnen maken) vermindert dit de kans op afwijkend gedrag. Ze kunnen dan namelijk meer natuurlijk gedrag vertonen.
 - 5 Spenen kan het beste in een groep van minimaal 2 veulens/soortgenoten.
 - 6 Speen veulens bij voorkeur geleidelijk rond 5 á 6 maanden leeftijd en nooit jonger dan 4 maanden.
 - 7 Opfokken gebeurt in een groep van minimaal 2 paarden, die continu fysiek contact kunnen hebben.
 - 8 Het paard dient in zijn natuurlijke basisbehoeften te kunnen voorzien, samengevat in de 3 V's: Vrijheid, Voeding, Vrienden.
 - 9 Stereotiep gedrag mag niet worden belemmerd, tenzij de gezondheid van het paard in het geding komt.
 - 10 Om met paarden te communiceren is het begrijpen van hun gedrag en lichaamstaal een eerste vereiste.
 - 11 Het paard wordt op een voor het dier voorspelbare manier beloond en gecorrigeerd. Hiervoor is het noodzakelijk dat paardenhouders weten hoe paarden leren. Het gebruik van hulpmiddelen dient adequaat, weloverwogen en met voldoende kennis van functie, inwerking en risico's te worden toegepast. In het algemeen wordt er naast de basisuitrusting van het harnachement gebruik gemaakt van zo weinig mogelijk (trainings-)hulpmiddelen. Indien deze middelen ingezet worden, geschiedt dit met deskundigheid en respect voor de anatomie, het niveau en de gesteldheid van het paard. Eventuele hulpmiddelen worden uitsluitend door goed opgeleide en ervaren begeleiders toegepast. Voor elk van deze hulpmiddelen geldt dat deze het welzijn van het paard niet mogen schaden. Misbruik van het paard wordt niet getolereerd. Gebruik van hulpmiddelen is uitsluitend bedoeld om de instructies voor het paard te verduidelijken en in geen geval om te straffen.

Het is zeer onwenselijk om één paard te houden.

- 12 Er zijn gedragsindicatoren die de positieve mentale staat van het paard reflecteren:
- Ontspanningsgedrag (niet te verwarren met teruggetrokken gedrag).
 - Zeer frequent rustgedrag en in staat zijn om elke dag languit te slapen in REM-slaap.
 - Comfortgedrag.
 - Frequent vervullen individuele behoeftes zoals rollen en zichzelf verzorgen.
 - Frequent vervullen sociale behoeftes zoals allogrooming, spelen, naast elkaar rusten.
 - 'Plezier'.
 - Positieve kalme, nieuwsgierige en zelfverzekerde benadering van mensen.
 - Interesse en betrokkenheid tonen in de omgeving.
 - Participeren op verrijking en cognitieve uitdagingen van de omgeving.
 - Vrolijk gedrag, waaronder spelen (met uitzondering van reboundgedrag).
 - Alert, enthousiast, energiek, nieuwsgierig, ontspannen en kalm.

Deze lijst is een leidraad en niet uitputtend.

Achtergrond van het NATUURLIJK GEDRAG van paarden

Basisbehoeften

Voor het omgaan met paarden worden de (on)mogelijkheden en noodzakelijke biologische behoeften van een paard als uitgangspunten genomen. De behoeften van de mens staan hierin niet centraal.

Het is onwenselijk om één paard te houden. Het kunnen maken van sociaal contact en sociale interactie is een eerste levensbehoefte van het paard. Sociaal contact is idealiter contact tussen meerdere paarden die met elkaar kunnen vrij bewegen, spelen, snuffelen en elkaar verzorgen. Indien fysiek contact niet mogelijk is, is het zien van een ander paard belangrijk. Als er geen noodzaak is (om veiligheidsredenen of gezondheidsredenen) om geïsoleerd te staan, is het van belang dat paarden met een soortgenoot fysiek contact (minimaal met hoofd en nek) kunnen hebben. Paarden blijven dieren met eigen ervaringen en karakters die elkaar mogen of niet, dus moet er soms gezocht

worden naar een goede combinatie van paarden die (met de hoofden) bij elkaar kunnen. Als paarden samen in een weiland of paddock worden gehuisvest, moet deze zo groot zijn dat paarden elkaar kunnen ontwijken.

Stereotiep gedrag

Onder 'stalondeugden' worden meestal alleen stereotypieën geschaard, maar een gedragsstoornis zoals lethargisch gedrag (nergens meer op reageren), voernijd en/of agressie naar de verzorgers of buurpaarden valt hier ook onder. Stereotypieën of stereotypisch gedrag zijn zich steeds herhalende korte bewegingen. Denk bijvoorbeeld aan weven, kribbebijten of luchtzuigen. Deze gedragingen worden ook wel (onterecht) stalondeugden genoemd. Naar het ontstaan, voorkomen en behandelen van stereotypieën is veel onderzoek verricht. De belangrijkste reden voor het ontstaan van stereotypieën is gerelateerd aan chronische stress door het langdurig niet of onvoldoende kunnen uitvoeren van natuurlijk gedrag, zoals sociaal contact kunnen hebben met andere paarden, vrijwel de hele dag beschikken over kwalitatief geschikt ruwvoer en meerdere uren per dag vrij kunnen bewegen. Echter, ook paarden die hun buurpaard niet mogen of 'gewoon' verveeld zijn kunnen stereotiep gedrag gaan vertonen. Door stereotypische gedragingen uit te voeren voelt het paard zich tijdelijk iets prettiger. Ze kunnen daardoor 'verslaafd' raken aan dit afwijkende gedrag en dit gedrag blijven vertonen, ook als er geen frustratie meer is en de omgeving voldoende mogelijkheden biedt om natuurlijk gedrag te vertonen.

Behalve het negatieve effect van chronische stress, heeft ook het stereotype gedrag negatieve gevolgen. Zo wordt luchtzuigen in verband gebracht met maagzweren of gaskoliek en door kribbebijten kunnen ernstige gebitsafwijkingen ontstaan. Een dierenarts kan vaststellen of sprake is van stereotypisch gedrag en welke aanpassingen aan de leefomgeving nodig zijn om het paard minder stress te geven. Straffen werkt bij stereotiep gedrag averechts. Ook moet een paard in principe niet beperkt worden bij het uitvoeren van het gedrag, zoals met een luchtzuigband. Stereotypisch gedrag moet behandeld worden door het aanpakken van de onderliggende oorzaak/oorzaken.

Voor het omgaan met paarden dienen de (on)mogelijkheden en noodzakelijke biologische behoeften van een paard als uitgangspunt te worden genomen.

Het is van belang dat veulens in groepen van minimaal 2 veulens worden gehouden.

Veulens

Spenen is het moment of proces waarbij het veulen van de merrie wordt gescheiden. De natuurlijke speenleeftijd van veulens ligt rond 8 tot 9 maanden. In de vrije natuur verlaat een jong paard de kudde op een leeftijd van 1,5 tot 3 jaar. Vanaf een leeftijd van 4 maanden kunnen veulens naast moedermelk meestal ook voldoende ander voedsel opnemen. Speen veulens bij voorkeur rond 5 á 6 maanden leeftijd en nooit jonger dan 4 maanden. Daarnaast is het belangrijk dat het veulen gewend is aan sociale interactie met andere paarden, anders dan de merrie, en gewend is aan het hanteren door de mens.

Spenen kan abrupt of geleidelijk worden gedaan. Bij abrupt spenen worden merrie en veulen in één keer gescheiden. Bij geleidelijk spenen wordt het veulen stapsgewijs van de merrie gescheiden. Geleidelijk spenen vanaf een leeftijd van 5 maanden komt beter overeen met de natuurlijke voedingsbehoeften van veulens. Het voordeel van geleidelijk spenen is dat het veel minder stress oplevert bij zowel merrie als veulen, zo blijkt uit onderzoek. Daarnaast vermindert het de kans op uierontsteking bij de merrie, omdat de melkproductie geleidelijk afneemt. Bij de keuze voor wanneer af te spenen dient ook rekening gehouden te worden met de instroom in eventuele opfokgroepen. Laat introduceren van een nieuw veulen in een reeds gevestigde groep kan tot problemen leiden. Verder is het van belang dat veulens in groepen van minimaal 2 veulens worden gehouden. Onderzoek heeft uitgewezen dat veulens in een groep elkaar uitdagen om te bewegen. Hiermee wordt hun fysieke

ontwikkeling gestimuleerd. Voldoende beweging en goede voeding vanaf de geboorte zijn noodzakelijk voor een goede ontwikkeling van bot- en spierstructuren van de ledematen. Alle veulens worden geboren als sociale dieren, sociaal gedrag moet echter wel aangeleerd en verrijnd worden. Dat kunnen veulens alleen leren van soortgenoten, het liefst van in een kudde met tenminste enkele soortgenoten van dezelfde leeftijd. Sociale opvoeding door oudere paarden werkt ook bevorderlijk.

Leertheorie

Om met paarden te communiceren is het begrijpen van hun gedrag en lichaamstaal een eerste vereiste. In de omgang met paarden en in de training van paarden worden aanwijzingen gebruikt (bijvoorbeeld lichaamshouding, stemhulp, gewicht- of beenhulpen) om een paard aan te zetten tot reactie. Bij een positieve reactie op de vraag wordt het paard meteen beloond. Als de reactie van het paard niet herkend wordt en de ruitser/houder blijft vragen, is er sprake van een miscommunicatie en kan het paard in verwarring raken. Hetzelfde geldt voor het gebruik van een zweep. Een aanwijzing met de zweep kan, als deze op het juiste moment gegeven wordt, bijdragen aan het leerproces. Echter, als de zweep te laat of te hard wordt gebruikt, dan gaat dit gebruik aan het doel voorbij. Het paard maakt dan geen associatie met datgene wat gevraagd wordt. Straffen kan een paard nodeloos bang maken en heeft meestal een averechts effect. De interacties tussen paard en mens zijn gericht op vertrouwen en het ontwikkelen van een positieve relatie.

Verder lezen

Bourjade, M., Moulinot, M., Henry, S., Richard-Yris, M. A., & Hausberger, M. (2008). Could adults be used to improve social skills of young horses, *Equus caballus*?. *Developmental Psychobiology: The Journal of the International Society for Developmental Psychobiology*, 50(4), 408-417. <https://doi.org/10.1002/dev.20301>

Dr. Machteld van Dierendonck, Equine behaviour specialist, Equus Research and Therapy.

Dierendonck, M., Laarakker, E. en Voest, E. (2009). *Het tevreden paard*. Fontaine Uitgevers BV.

Erber, Regina, et al. (2012). Behavioral and physiological responses of young horses to different weaning protocols: a pilot study. *Stress* 15.2: 184-194. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0280078>

Fraser, A.F. (2010). *The behaviour and welfare of the horse*. Wallingford: Cabi.

Using the Five Domains Model to Assess the Adverse Impacts of Husbandry, Veterinary, and Equitation Interventions on Horse Welfare McGreevy, P.; Berger, J.; De Brauwere, N.; Doherty, O.; Harrison, A.; Fiedler, J.; Jones, C.; McDonnell, S.; McLean, A.; Nakonechny, L.; et al. Using the Five Domains Model to Assess the Adverse Impacts of Husbandry, Veterinary, and Equitation Interventions on Horse Welfare. *Animals* 2018, 8, 41. <https://doi.org/10.3390/ani8030041>

Waran, Natalie K., Nancy Clarke, and Mark Farnworth. "The effects of weaning on the domestic horse (*Equus caballus*)."
Applied Animal Behaviour Science 110.1-2 (2008): 42-57.

[ISES-WOW poster paardwelzijn.nl https://www.paardwelzijn.nl/wp-content/uploads/2021/03/N-03-ISES-WOW-100-poster-21.pdf](https://www.paardwelzijn.nl/wp-content/uploads/2021/03/N-03-ISES-WOW-100-poster-21.pdf)

Sloet, M. Paardenwelzijn, met het boerenverstand bekeken. *KWPN Magazine*, 2022, april, pp. 50-55. <https://www.kwpn.nl/Files/Files/Artikelenarchief/2022-4-Paardenwelzijn-met-het-boerenverstand-bekekenA.pdf>

Sloet, M. Spenen, hoe en wanneer? Van tevoren even goed over nadenken. *KWPN Magazine* 2022, September, pp. 98-103. https://www.kwpn.nl/Files/Files/Artikelenarchief/2022-8-Spenen_hoe-en-wanneer.pdf

<https://www.paardenwelzijnscheck.nl/>

Paardendierenarts & Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde. (2022). *Whitepaper Paardendierenarts en paardenwelzijn*. <https://www.knmvd.nl/whitepaper-paardendierenarts-en-paardenwelzijn/>

KNHS Welzijnscode <https://www.knhs.nl/media/iubeniw0/knhs-welzijnscode.pdf>

8 Positieve emotionele toestand van het paard

Een positieve emotionele toestand is een essentieel onderdeel van het welzijn van een paard. Dit begrip verwijst naar een situatie waarin het paard in staat is om te reageren op veranderingen in zijn omgeving, zowel sociaal als fysiek, en daarbij een toestand van welzijn ervaart die het als overwegend positief beschouwt. Dit wordt vaak aangeduid als 'a life worth living' – een leven dat niet alleen vrij is van lijden, maar waarin het paard ook ruimte heeft voor positieve emoties zoals plezier, nieuwsgierigheid en ontspanning. De positieve emotionele toestand van een paard is een indicatie dat het dier in een gezonde, stimulerende omgeving verkeert waarin het zich goed voelt en zijn natuurlijke gedragingen kan vertonen.

Wat is een positieve emotionele toestand voor een paard?

Voor een paard betekent een positieve emotionele toestand dat het in staat is om zijn natuurlijke gedragingen te vertonen en in een omgeving verkeert die zowel lichamelijk als emotioneel bevredigend is. Dit kan onder meer betekenen dat het paard sociaal gedrag vertoont, zich fysiek fit voelt, en in staat is om met zijn omgeving in harmonie te leven. Een paard in een positieve emotionele toestand kan bijvoorbeeld spelen, zichzelf verzorgen, rusten in het gezelschap van andere paarden, en zich oriënteren op nieuwe omgevingen. Het heeft geen chronische stress of angst en vertoont geen gedragingen die wijzen op lijden of ongemak.

De positieve emotionele toestand van een paard komt tot stand door een combinatie van fysieke, sociale en psychologische factoren. Dit betekent dat het welzijn van een paard niet alleen afhangt van zijn fysieke gezondheid of de ruimte die hij tot zijn beschikking heeft, maar ook van de emotionele en sociale interacties die het dier ervaart. Het vermogen van het paard om zich aan te passen aan zijn omgeving en positief te reageren op veranderingen speelt een belangrijke rol in het behalen van een positieve emotionele toestand.

Het meten van positieve emotionele toestand bij het paard

Het meten van de positieve emotionele toestand van een paard is complex, maar essentieel voor het begrijpen van zijn welzijn. Traditionele welzijnsbeoordelingen richten zich vaak op omgevingsfactoren zoals de ruimte waarin het paard zich bevindt, de kwaliteit van zijn voer en de fysieke omstandigheden waarin het wordt gehouden. Echter, om een volledig beeld van het welzijn van een paard te krijgen, moet er verder worden gekeken dan alleen de omgeving en moet er daarnaast ook worden gefocust op de effectiviteit van deze omgevingsfactoren in termen van de emotionele ervaringen van het paard zelf.

Voor een paard betekent een positieve emotionele toestand dat het in staat is om zijn natuurlijke gedragingen te vertonen en in een omgeving verkeert die zowel lichamelijk als emotioneel bevredigend is.

De RDA (2018) noemt verschillende indicatoren die gebruikt kunnen worden om het welzijn van een paard te meten en zo de positieve emotionele toestand te beoordelen. Deze indicatoren omvatten:

- 1 **Positief sociaal gedrag:** Gedrag zoals spelen, interactie met andere paarden, verzorgend gedrag ('grooming') en rusten in elkaars gezelschap zijn aanwijzingen dat een paard zich in een positieve emotionele toestand bevindt.
- 2 **Afwezigheid van afwijkend gedrag:** Wanneer een paard geen stereotiep gedrag vertoont (zoals overmatig herhalend gedrag), geen agressie vertoont, en geen tekenen van apathie of zelfbeschadiging laat zien, is dit een indicatie dat het paard mentaal en emotioneel in een positieve staat verkeert.
- 3 **Mentale toestand:** De houding van het paard en de manier waarop het reageert op prikkels uit zijn omgeving kunnen inzicht geven in zijn emotionele toestand. Dieren die zich mentaal goed voelen, vertonen vaak een ontspannen houding en reageren positief op nieuwe ervaringen.
- 4 **Fysieke gezondheid:** Fysieke aandoeningen, zoals verwondingen, gewrichtsproblemen of maagzweren, kunnen invloed hebben op de emotionele toestand van een paard. Gezondheid en welzijn zijn nauw met elkaar verbonden: wanneer een paard fysiek gezond is, is de kans groter dat het zich emotioneel goed voelt.
- 5 **Fysiologische indicatoren:** Hormonale veranderingen, zoals een verhoogd niveau van stresshormonen (bijvoorbeeld cortisol), kunnen wijzen op een negatieve emotionele toestand. Aan de andere kant kan een verhoogd niveau van hormonen zoals oxytocine, die vaak geassocieerd worden met positieve emoties zoals plezier en

sociaal welzijn, wijzen op een goede emotionele toestand.

De rol van stress

Stress en pijn worden vaak als negatieve factoren gezien, maar het is belangrijk om te begrijpen dat ze niet per definitie schadelijk zijn. In sommige gevallen kunnen stress en pijn functionele reacties zijn die een paard helpen om zich aan te passen aan zijn omgeving of om zichzelf te beschermen. Stress kan bijvoorbeeld een prikkel zijn voor een paard om zichzelf te verzorgen, zich terug te trekken in een veilige omgeving of om zich aan te passen aan veranderingen.

Echter, wanneer stress of pijn te lang aanhoudt of te intens is, kan dit het welzijn van een paard aanzienlijk beïnvloeden. Chronische stress, veroorzaakt door ongunstige leefomstandigheden of overmatige druk, kan leiden tot negatieve gedragingen zoals agressie, angst of apathie. Het is belangrijk om te erkennen dat een volledig stressvrij leven voor een paard onmogelijk is en zelfs niet wenselijk, aangezien een zekere mate van spanning kan bijdragen aan mentale stimulatie en plezier. Toch is het essentieel dat de stressniveaus binnen een gezond bereik blijven en dat er voldoende gelegenheid is voor het paard om te ontspannen en van zijn omgeving te genieten.

Conclusie

In conclusie; een positieve emotionele toestand is van cruciaal belang voor het welzijn van een paard. Het verwijst naar een staat waarin het paard zich kan aanpassen aan veranderingen in zijn omgeving, zowel sociaal als fysiek, en een overwegend positieve ervaring van welzijn heeft. Dit betekent niet alleen dat het paard vrij is van lijden, maar ook dat het ruimte heeft voor positieve emoties zoals plezier, nieuwsgierigheid en ontspanning.

9 Verankering

De Gids voor Goede Praktijken is een uitwerking van de algemene artikelen uit de Wet Dieren en de onderliggende regelgeving.

Wettelijk kader

De Wet Dieren is van toepassing op alle dieren, dus ook op paarden en pony's. Artikelen 1.3. en 1.4. gaan over de intrinsieke waarde van dieren en de algemene zorgplicht. Voor de volledigheid vermelden wij ze hieronder:

Artikelen 1.3. Wet Dieren

- 1 De intrinsieke waarde van het dier wordt erkend.
- 2 Onder erkenning van de intrinsieke waarde als bedoeld in het eerste lid wordt verstaan erkenning van de eigen waarde van dieren, zijnde wezens met gevoel. Bij het stellen van regels bij of krachtens deze wet, en het nemen van op die regels gebaseerde besluiten, wordt ten volle rekening gehouden met de gevolgen die deze regels of besluiten hebben voor deze intrinsieke waarde van het dier, onverminderd andere gerechtvaardigde belangen. Daarbij wordt er in elk geval in voorzien dat de inbreuk op de integriteit of het welzijn van dieren, verder dan redelijkerwijs noodzakelijk, wordt voorkomen en dat de zorg die de dieren redelijkerwijs behoeven is verzekerd.
- 3 Voor de toepassing van het tweede lid wordt tot de zorg die dieren redelijkerwijs behoeven in elk geval gerekend dat dieren, voor zover zulks redelijkerwijs kan worden verlangd, worden voorzien van:
 - a. voldoende voeding van een goede kwaliteit;
 - b. een comfortabele en veilige omgeving met een goed klimaat;
 - c. waarborgen voor een goede gezondheid en het voorkomen van pijn;
 - d. voldoende mogelijkheden om te voorzien in hun gedragsbehoeften; en
 - e. een positieve emotionele toestand.

Artikelen 1.4. Wet Dieren

- 1 Een ieder neemt voldoende zorg in acht voor dieren.
- 2 De zorg, bedoeld in het eerste lid, houdt in ieder geval in dat een ieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen of nalaten nadelige gevolgen voor dieren worden veroorzaakt, verplicht is dergelijk handelen achterwege te laten

voor zover zulks in redelijkheid kan worden geveerd, dan wel alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs van hem kunnen worden geveerd teneinde die gevolgen te voorkomen of, voor zover die gevolgen niet kunnen worden voorkomen, deze zoveel mogelijk te beperken of ongedaan te maken.

De Wet Dieren bevat verder algemene bepalingen over het houden, gebruik en vervoer van dieren. Deze algemene bepalingen kunnen in lagere regelgeving worden uitgewerkt.

In artikel 8.44. staat dat het opstellen en toepassen van Gidsen voor Goede Praktijken (GvGP) wordt aangemoedigd. In de GvGP staan aanbevelingen voor naleving van wat in de wet staat.

De Gids voor Goede Praktijken voor paardenhouderij is tot stand gekomen door de sector zelf. De SRP heeft de verantwoordelijkheid genomen om de adviezen voor paardenhouders verder uit te werken en zorgt tevens voor het voorlichtingsplan. De inhoud van de GvGP is gebaseerd op draagvlak en draagt bij aan bewustwording voor goed welzijn van paarden. Bij de totstandkoming van de vernieuwde GvGP zijn diverse stakeholders geconsulteerd, onder meer de Dierenbescherming, Dier & Recht, de NVWA, het ministerie van LNV en diverse experts op het gebied van paardgezondheid, voeding en welzijn. De GvGP biedt houvast voor paardenhouders om tot een goede invulling van de algemene artikelen in de Wet Dieren te komen. Ook voor de handhavers biedt de GvGP houvast, doordat de interpretatie van regels duidelijk worden.

De GvGP is een levend document en nooit 'af'. Voortschrijdend inzicht kan ertoe leiden dat de inhoud op punten wordt bijgesteld. Derhalve wordt de GvGP niet in drukvorm gepubliceerd, maar wordt een publiek-vriendelijke versie, voor elke paardenhouder toegankelijk, digitaal ter beschikking gesteld.

De GvGP is richtinggevend voor alle paardenhouders, dus ook voor mensen die geen lid zijn van een organisatie die is aangesloten bij de SRP. Als een paardenhouder zich houdt aan de GvGP, dan voldoet hij ook aan de betreffende artikelen in de Wet Dieren en de

onderliggende regelgeving. Dit geldt uiteraard alleen voor de thema's die in de GvGP worden behandeld.

Als een paardenhouder zich niet houdt aan de GvGP dan zal de handhaver (bijvoorbeeld NWWA) per individueel geval beoordelen of de paardenhouder in overtreding is. Bij deze beoordeling en eventuele procesgang kan de NWWA gebruik maken van de GvGP.

Verankering in kwaliteitssystemen en reglementen

Naast het wettelijke kader heeft de sector ook de verantwoordelijkheid om de GvGP te integreren in eigen kwaliteitssystemen en reglementen. Het kwaliteitssysteem en de reglementen worden door de vereniging zelf opgesteld en meestal door een onafhankelijke stichting getoetst. Handhaving, controle

en mogelijke sancties maken deel uit van een dergelijke aanpak.

De bij de SRP aangesloten partijen vertalen de inhoud van de GvGP in hun eigen Welzijnsbeleid. Het betreft op dit moment de volgende partijen:

- Federatie Nederlandse Hippische Brancheorganisaties (FNHB)
- Federatie van Nederlandse Ruitersportcentra (FNRS)
- Koninklijke Nederlandse Hippische Sportfederatie (KNHS)
- Koepel Fokkerij
- Koninklijk Warmbloed Paardenstamboek Nederland (KWPN)
- LTO Nederland (LTO)
- Stichting Nederlandse Draf- en Rensport (SNDR)

Bijlage 1 Toelichting afkortingen

APP:	Afrikaanse paardenpest
DB:	Dierenbescherming
EHV:	Equine Herpes Virus (Rhinopneumonie)
EIA:	Equine Infectieuze Anemie
EU:	Europese Unie
FNHB:	Federatie van Nederlandse Hippische Brancheorganisaties
FNRS:	Federatie van Nederlandse Ruitersportcentra
GvGP:	Gids voor Goede Praktijken
KNHS:	Koninklijke Nederlandse Hippische Sportfederatie
KNMvD:	Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde
KNMvD Cluster Paard:	Afdeling Paard van de KNMvD
KWPN:	Koninklijk Warmbloed Paardenstamboek Nederland
LTO:	Land- en Tuinbouw Organisatie
NVWA:	Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit
NVvGP:	Nederlandse Vereniging van Gebitsverzorgers bij Paarden
NVvH:	Nederlandse Vereniging van Hoefsmeden
RDA:	Raad voor Dierenaangelegenheden
RVO:	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
SNDR:	Stichting Nederlandse Draf- en Rensport
SRP:	Sectorraad Paarden
VNG:	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
WNV:	Westnijlvirus